

ΧΑΡΙΛΑΟΣ Γ. ΓΚΟΥΤΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Ἡ ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας
καί ἡ Μόλιστα
ἐπί τουρκοκρατίας

ΑΘΗΝΑ 2003

Ἡ ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας καί ἡ Μόλιστα
ἐπί τουρκοκρατίας

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ	
ΚΟΝΙΤΣΑΣ	
ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	51306
ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ	18.07.07
ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ.	

κωδ. εγγ. 6302

ΧΑΡΙΛΑΟΣ Γ. ΓΚΟΥΤΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

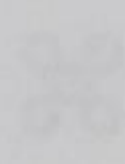
Η ΕΠΑΡΧΙΑ ΤΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ
ΚΑΙ Η ΜΟΛΙΣΤΑ
ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΑΘΗΝΑ 2003

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΚΑΙ Η ΜΟΛΛΑΤΑ
ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ISBN: 960-92165-0-1

Copyright ©: Χ.Γ. Γκοῦτος

Κονοπισοπούλου 32, Ἀθήνα, Τ.Κ. 115 24

Τηλ. 210 6925471, 22630 22435, 210 3826933

Φωτοστοιχειοθεσία-Φιλμ-Μοντάζ:

ΑΦΟΙ ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ Ο.Ε., Σταδίου 60, Ἀθήνα

Τηλ.: 010-32.27.323 - Fax: 010-32.24.548

Ἀφιερώνεται:

στήν μνήμη τοῦ εὐργέτη Νιχ. Ξεινοῦ
καί τῶν ἄλλων συγχωριανῶν πού ἔφυγαν,
στούς σημερινούς συγχωριανούς μου,
στόν φίλο Γιώργο Κωστακόπουλο

[...] Μόλιστα,
ἄν ἦσουν ἡ πατρίδα μου,
ἡ δικιά μου ἡ πόλη,
θά διάβαζες στά μάτια μου,
κι ἡ βρύση δέ θά σιγομουρμούριζε
τόσο λυπητερά.
Μόλιστα, Μόλιστα,
γωνιά κατοικημένη μέ τό σλάβικο ὄνομα
ἀκραία τῆς ἐρημιᾶς μου.
Κι ὁμως
ὁ ξένος σ' ἀγαποῦσε
ἐκεῖνο τό πρωινό.

*Ρένος Ἀποστολίδης, Ποιητικά γράμματα, 1949.
Ἀναδημοσιεύθηκε εἰς «Κόνιτσα» τχ 55/1966.*

Χρειαζόμαστε μιά συγκριτική κοινωνιολογία / ἀνθρωπολογία / ἱστορία, πού θά βασίζεται στήν ἐπιθυμία νά καταλάβουμε καλύτερα τούς ἑαυτούς μας, ἀναλύοντας καί ἐξηγῶντας τίς βασικές πολιτισμικές κοινωνικές καί πολιτικοοικονομικές διαφορές μεταξύ τῆς «πρώιμης» δυτικοευρωπαϊκῆς καί τῆς «ὑστερης» νεοελληνικῆς ἀναπτυξιακῆς τροχιᾶς.

Ὁ «ἀνοιχτός» πρὸς τά ἔξω πατριωτισμός ὁδηγεῖ τούς πολίτες νά ἀγαποῦν τόν τόπο τους ὅπως τά ὄριμα ἄτομα ἀγαποῦν τούς γονεῖς τους: τούς ἀγαποῦν καί τούς σέβονται ὄχι ἐπειδή εἶναι τά πιό τέλεια καί θαυμαστά ἀνθρώπινα ὄντα πού παρουσιάσθηκαν στόν πλανήτη, ἀλλά ἐπειδή μεταξύ γονιοῦ καί παιδιοῦ δημιουργεῖται μιά σχέση πού εἶναι ἐκ τῶν πραγμάτων μοναδική καί ἀνεπανάληπτη.

Ν. Μουζέλης, Ἀπό τήν ἀλλαγὴ στόν ἐκσυγχρονισμό, 2002, σελ. 208, 271.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κατά τὰ μαθητικά μου χρόνια, μέχρι τό 1960, όταν ανέβαινα σέ ύψώματα τῆς Μόλιστας καί ἀγνάντενα ἀπό ἐκεῖ τίς περισσότερες ἀπό τίς ποικιλόμορφες καί γοητευτικές βουνοσειρές καί κοιλάδες τῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας, πολλές φορές διερωτώμουν ποιὰ ἱστορικά γεγονότα νά συντελέσθηκαν σ' αὐτά τὰ ἀξιοθαύμαστα τοπία. Στά σχολικά βιβλία, στίς ἐγκυκλοπαίδειες καί σέ ἄλλα προσιτά μου ἔντυπα, δέν εὑρισκα τίποτε σχεδόν γιά τό παρελθόν τοῦ χώρου τούτου· οἱ συγχωριανοί, πάλι, ἀφηγοῦνταν μόνον περιστατικά πού ἐβίωσαν οἱ ἴδιοι καί οἱ ἐγγύτεροι πρόγονοί τους, ἀναφορικά μέ τούς πολέμους τῆς δεκαετίας τοῦ '40, τὰ κοινοτικά ζητήματα καί τήν πορεία τῆς ζωῆς τῶν Μολιστινῶν στόν τόπο τους καί στά ξένα· ἀκόμη καί ἐκεῖνοι πού γνώριζαν περισσότερα, βασιζόμενοι στήν παράδοση κυρίως, ἀνέτρεχαν συνήθως μέχρι τό 1850 τό πολύ. Ἔτσι, θεωροῦσα καλότυχους τούς κατοίκους ἄλλων περιοχῶν πού μποροῦσαν νά ἔχουν ἀρκετές ἢ καί λεπτομερειακές πληροφορίες γιά τίς εὐμενεῖς καί τίς δυσμενεῖς ἱστορικές ἐξελίξεις τοῦ τόπου τους.

Ἐκτοτε, σέ κάθε εὐκαιρία, ἀναζητοῦσα πληροφόρηση γιά τό παρελθόν τῆς Μόλιστας καί τῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας, ἐνδιαφερόμενος νά ἐξηγήσω κυρίως: ποιοί παράγοντες ὀδήγησαν στήν διαμόρφωση τῆς κατάστασης πού ὑπάρχει τώρα στούς τόπους τούτους, γιατί ἡ ἱστοριογραφία δέν ἀσχολήθηκε μέ αὐτούς, ποιές ὑπῆρξαν οἱ βασικές πολιτικές, οἰκονομικές καί κοινωνικές συνιστώσες τους, ἐπί τουρκοκρατίας τουλάχιστον, καί ποιές ἦσαν οἱ σχέσεις τους μέ τίς γειτονικές περιοχές τῆς Ἀλβανίας, τοῦ Πωγωνίου, τοῦ Ζαγορίου καί τῆς Δ. Μακεδονίας. Ἀρχικά, στίς σχετικές «ἐξερευνήσεις» μου, μέ βοήθησαν, μεταξύ ἄλλων: τὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τοῦ πατέρα μου, ἡ προσήνεια μέ τήν ὁποία μέ ὑποδέχθηκαν στό περιοδικό «Κόνιτσα» ὁ Ἰ. Λυμπερόπουλος καί ὁ Τ. Παπαδημούλης, πού ἦσαν οἱ οὐσιαστικοί ἐκδότες του, οἱ ἐπαινετικές γιά τίς προσπάθειές μου κρίσεις πού διατύπωσε στό περιοδικό (τχ 44/1965) ὁ Σ. Γκατσόπουλος (ἀτυχῶς δέν τόν γνώρισα) καί τὰ δημοσιεύματα γιά τήν ἐπαρχία τοῦ Ἰ. Λυμπερόπουλου καί τοῦ Ἀν. Εὐθυμίου.

Στά τελευταῖα δύο ἔτη, ἀπαλλαγμένος ἀπό ὀρισμένες ὑποχρεώσεις μου, μπόρεσα νά συμπληρώσω τό ὑλικό τῶν ὡς ἄνω ἐρευνῶν μου, νά τό ἐπεξεργασθῶ συστηματικά καί, προσπαθῶντας νά βρῶ ἀπαντήσεις στά προαναφερθέντα ἐρωτή-

ματα κυρίως, νά συνθέσω ένα περίγραμμα βασικῶν θεμάτων τῆς ἱστορίας τῆς ἐπαρχίας καί ἀκολουθῶς νά ἐρμηνεύσω κάποια αἰνίγματα τοῦ παρελθόντος τῆς Μόλιστας καί νά καταγράψω τά πορίσματα τῶν ἐρευνῶν μου ὡς πρὸς αὐτό τό ἄγνωστο παρελθόν. Μὲ τὴν ἀνά χειρᾶς μελέτη, ἀποσκοποῦσα κυρίως νά λύσω σχετικές ἀπορίες μου καί νά τακτοποιήσω τίς γνώσεις μου ἐπὶ τοῦ θέματος, γιὰ τοῦτο αὐτὴ ἐμφανίζεται ἀναλυτικότερη ὅταν ἐξετάζει ἐρμηνευτικές ἐκδοχές καί συνοπτικὴ ὅταν ἀναφέρεται σέ ζητήματα γιὰ τὰ ὁποῖα ὑπάρχουν περισσότερες πληροφορίες σέ προγενέστερα δημοσιεύματα. Ἡ θεματικὴ τῆς εἶναι σχεδόν ἀσχετὴ μὲ τὴν νομικὴ ἱστοριογραφικὴ εἰδικότητά μου. Ὡστόσο, προχώρησα στὴν δημοσίευση τοῦ κειμένου τῆς (μαζὶ μὲ ὀρισμένα δυσπρόσιτα κείμενα ἄλλων γιὰ τὴν Μόλιστα), θεωρῶντας ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη πού παρουσιάζει συστηματικὰ πολλές ἀπὸ τίς ἱστορικές ἐξελίξεις πού συντελέσθηκαν στὴν ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας καί στὴν Μόλιστα μέχρι τὸ 1913, ὅτι ἀποκαλύπτει πολλά ἄγνωστα ἱστορικά στοιχεῖα καί ὅτι μπορεῖ νά χρησιμεύσει: στοὺς ἀπλοὺς φιλίστορες (συμπατριῶτες καί ἄλλους) ὡς ἐνδιαφέρουσα πηγὴ πληροφόρησης, στοὺς «ἐρασιτέχνες» ἱστορικούς ὡς ὁδηγὸς γιὰ σχετικές ἐργασίες τους καί στοὺς εἰδικούς ὡς ἀφορμὴ γιὰ νά στρέψουν τίς ἐρευνές τους καί πρὸς τοὺς τόπους τούτους καί γιὰ νά ἀξιολογήσουν καί παρουσιάσουν τὰ ἱστορικά γεγονότα αὐτῶν τῶν τόπων στό πλαίσιο τῆς ἱστορίας τῆς Ἠπείρου. Ἄλλωστε, οἱ καταγραφόμενες ἱστορικές γνώσεις σέ τούτη τὴν μελέτη (καί στίς κατὰ προέκτασή τῆς δημοσιεύσεις πού θά γίνουν ἀπὸ ἄλλους) ἐξυπηρετοῦν τὴν κατανόηση τοῦ παρελθόντος ὄχι μόνον τῆς Μόλιστας καί τῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας, ἀλλὰ καί τῶν γειτονικῶν τους περιοχῶν. Τέτοιες μελέτες θά ἀναζητοῦνται πάντοτε, μολονότι σήμερα, λόγῳ τῆς παρακμῆς τῶν τόπων τούτων, φαίνεται ὅτι οἱ τοπικές ἱστορίες θά ἐνδιαφέρουν πολὺ λιγότερους ἀπὸ ἐκείνους πού ἐνδιαφέρονται τώρα γι' αὐτές.

Γιὰ τὴν ἐκδοση τοῦ βιβλίου τούτου, τό μισὸ ποσὸ τῆς δαπάνης χορηγήθηκε ἀπὸ τὸν φίλο Γιώργο Σ. Κωστακόπουλο, ἐκ Τριφυλίας, ὁ ὁποῖος διευθύνει μεγάλο δικηγορικὸ γραφεῖο στὴν Ἀθήνα καί ζήτησε νά συμβάλει στό ἐγχείρημά μου· ἀπὸ τὸ 1961 πού γνωρισθήκαμε, ἀγάπησε τὴν Μόλιστα καί τὴν ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας, καθὼς ἄκουγε καί διάβαζε τὰ λεγόμενά μου γι' αὐτές· τὸν ἀποκαλοῦσα «Δία» γιὰ τὸ παράστημά του καί τὴν δυναμικότητά του· τὸν εὐχαριστῶ καί ἀπὸ τὴν θέση τούτη. Ἐπίσης, εὐχαριστῶ τὴν συζυγὸ μου Ἑλένη γιὰ τὴν συμπαράστασή της στίς τόσες ὥρες ἐνασχόλησής μου μὲ τὴν μελέτη τούτη καί γιὰ τὴν σύμπραξή της στὸν ἐλεγχο τῶν τυπογραφικῶν δοκιμίων.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7

Κεφάλαιο Πρώτο

ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΤΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

§1. Είσαγωγή	13
§2. Ἡ ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας πρὸ τῆς τουρκοκρατίας	16
Α. Ἀρχαιότητα	16
Β. Βυζαντινοὶ χρόνοι	17
§3. Οἰκονομία, κάτοικοι, οἰκισμοί	20
Α. Οἰκονομία	20
Β. Κάτοικοι καὶ οἰκισμοί	23
§4. Διοικητικὲς περιοχὲς καὶ ἀρχές	28
Α. Μέχρι τὸ 1822	28
Β. Περίοδος 1822-1913	32
§5. Γαιοκτητικὸ σύστημα, φορολογία	35
Α. Γαιοκτητικὸ σύστημα	35
Β. Φόροι, σπαχῆδες, μουλτεζίμηδες	36
Γ. Εἰδικὰ περιστατικά στὸν καζᾶ τῆς Κόνιτσας	39
§6. Αὐθαιρεσίες Ἀλβανῶν καὶ ἀγαλίκια	41
Α. Στὴν Ἠπειρο γενικά	41
Β. Ἡ Ἀλβανία ἐπὶ τουρκοκρατίας	43
Γ. Εἰδικὰ περιστατικά στὸν καζᾶ τῆς Κόνιτσας	45
§7. Δημόσια ἀσφάλεια καὶ δρόμοι	48
Α. Ληστεῖες, ὁδοφύλακες, ἀρματολοί	48
Β. Δρόμοι καὶ δερβένια στὸν καζᾶ τῆς Κόνιτσας	53
§8. Ἐκκλησιαστικά	55

Κεφάλαιο Δεύτερο

ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΜΟΛΙΣΤΑΣ

§9. Είσαγωγή	61
§10. Βιβλιογραφία γιὰ τὴν Μόλιστα	63
§11. Ἀρχαιότητα, Βυζαντινοὶ χρόνοι	68

§12. Ἑτυμολογία τῶν ὀνομάτων τῶν οἰκισμῶν	72
Α. Μόλιστα	72
Β. Γανναδιό	75
Γ. Μεσαριά, Μποτσιφάρι, Σιουπόστιανη	77
§13. Ἡ Σιουπόστιανη καὶ οἱ ἀπαρχές τῆς Μόλιστας	79
Α. Ἡ Σιουπόστιανη καὶ ἡ ἐρήμωσή της	79
Β. Σχετικές παραδόσεις καὶ μαρτυρίες	82
Γ. Οἱ πῖο παλαιοὶ γνωστοὶ Μολιστινοὶ	87
§14. Οἰκισμοί, κάτοικοι, οἰκονομία, μόρφωση	89
Α. Οἰκισμοὶ καὶ πληθυσμὸς	89
Β. Οἰκονομία	92
Γ. Σχολικὴ μόρφωση	96
§15. Πρόσωπα ἐξουσίας στὴν Μόλιστα	98
§16. Το δερβένι τῆς Μόλιστας	102
Α. Τοπογραφία	102
Β. Ἡ λειτουργία τοῦ δερβενιοῦ	105
§17. Ὁ ταμπακόμυλος	109
§18. Καπηλιό, Παλιχειίματα, Ἔλτση	113
§19. Ἡ μονὴ τῆς Μόλιστας	116
§20. Ἐκκλησίες καὶ ἱερεῖς	121
§21. Τὰ τοπωνύμια	126

Κεφάλαιο Τρίτο

Η ΚΛΗΡΟΔΟΣΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΞΕΙΝΟΥ

§22. Βιογραφικά	134
Α. Νικόλαος Ξεινός	134
Β. Σπύρος Ξεινός	136
§23. Πλημμέλειες στὴν ἐκτέλεση τῆς διαθήκης Νικ. Ξεινοῦ	138
§24. Μαρτυρίες καὶ ἀπόψεις γιὰ τὴν κληροδοσία	142
Α. Εἰσαγωγή	142
Β. Ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» 23.4.1893	143
Γ. Ἐφημ. «Φωνὴ τῆς Ἠπείρου» 27.3.1898	145
Δ. Ἀφήγηση τοῦ Ἀλ. Οἰκονομίδη, 1908-1913	147
Ε. Ἀφήγηση τοῦ Δημ. Τζιμινάδη, 1949	152

Κεφάλαιο Τέταρτο

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΚΑΙ ΣΠΙΤΙΑ ΜΟΛΙΣΤΙΝΩΝ

§25. Κτηματολόγιο τοῦ Γανναδιοῦ, 1870	155
Α. Γενικά	155
Β. Οἰκογένειες καὶ κτήματα Γανναδιωτῶν τὸ 1870	157

§26. Σπίτια και οικογένειες στό Γανναδιό, 19ος και 20ος αιώνας	162
Α. Είσαγωγή	162
Β. Δρόμος από τό καμπαναριό πρός τό Περατινό, ἀριστερή πλευρά	163
Γ. Δρόμος από τό Γυφτοκάλυβο πρός τό Μεσοχώρι, ἀριστερή πλευρά	170
Δ. Δρόμος από τό Μεσοχώρι πρός Λιουλιάδες, ἀριστερή πλευρά	173
Ε. Δρόμος από Τσιανάδες πρός βρύση Νατσέων, ἀριστερή πλευρά	176
ΣΤ. Δρόμος από τήν βρύση Τσιανάδες πρός τήν γειτονιά Γκουβελάδες	180
Ζ. Δρόμος «Λάκκου», από Κρεββάτα πρός Παρθεναγωγείο	183
Η. Δρόμος από τόν «Λάκκο» πρός τίς Καρυές	186
§27. Οἰκογένειες τῆς Μεσαριᾶς καί τοῦ Μποτσιφαριού	188

Κεφάλαιο Πέμπτο

ΛΗΣΤΕΙΕΣ ΚΑΙ ΑΠΑΓΩΓΕΣ ΣΤΗΝ ΜΟΛΙΣΤΑ

§28. Είσαγωγή	192
§29. Στό Μποτσιφάρι τό 1872	195
§30. Στό σπίτι τοῦ Εὐ. Ξεινοῦ τό 1877	196
§31. Στό Γανναδιό καί στήν Μεσαριά τό 1879	198
§32. Ἐπιδρομή τοῦ λήσταρχου Λεωνίδα τό 1880	200
§33. Φονική ἐπιδρομή στό Γανναδιό τό 1899	207
§34. Ὁ λήσταρχος Κρομύδας τό 1903	211
§35. Ἄλλες ληστεῖες καί ἀπαγωγές στά ἔτη 1882-1904	214
§36. Ἀπαγωγή δύο νεαρῶν τό 1909	217

Κεφάλαιο Ἑκτο

ΝΟΜΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΜΟΛΙΣΤΙΝΟΥΣ

§37. Είσαγωγή	220
§38. Κοινοτικές δικαιοπραξίες	221
§39. Ἐπισκοπικές νομικές πράξεις	224
§40. Συμβάσεις πώλησης ἀκινήτων	225
§41. Συμβάσεις διανομῆς κοινῆς περιουσίας	235
§42. Συμβάσεις μίσθωσης ἀκινήτων	242
§43. Συμβάσεις δανείων	245
§44. Δηλώσεις ἐξόφλησης χρεῶν	251
§45. Προικοσύμφωνα	254
§46. Διαθήκες	256
§47. Διάφορα	261
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΙΚΟΝΩΝ	264
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ	281
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΙΚΙΣΜΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝ	284

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or introductory paragraph.

Second section of faint, illegible text, appearing as several lines of a list or document body.

Large block of faint, illegible text at the bottom of the page, possibly a main body of text or a list.

ΠΕΡΙΓΡΑΜΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΤΗΣ ΚΟΝΙΤΣΑΣ

§1. Εισαγωγή

1. Ἡ ἱστορία τοῦ χώρου τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας δέν ἔχει ἐρευνηθεῖ ἐπιστημονικά καί δέν ἔχει καταγραφεῖ σέ συστηματικές μελέτες. Ἀπουσιάζουν ἀκόμη καί ἐρασιτεχνικές συνθέσεις τῆς συνολικῆς ἐξέλιξής της ἢ κάποιων περιόδων της ἢ τῶν βασικῶν στοιχείων της. Μόλις πρόσφατα ὁ Γιάννης Λυμπερόπουλος, νομικός καί λογοτέχνης, σκιαγράφησε κάμποσα θέματά της, συνοψίζοντας καί συνθέτοντας προγενέστερα δημοσιεύματά του, στό μικρό βιβλίο του «Κόνιτσα. Ἱστορία καί πολιτισμός» 2000, σελ. 80.¹

Ἀλλά καί ἡ ἱστοριογραφία πού ἀφορᾷ στήν Ἠπειρο γενικά, σχεδόν ἀπέφυγε νά ἀναζητήσῃ καί νά ἐπεξεργασθεῖ ἐπαρκεῖς πληροφορίες καί κρίσεις γιά τό παρελθόν τῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας καί περιορίσθηκε σέ λίγες σχετικές πληροφορίες, ἀγνοῶντας ἢ παρερμηνεύοντας ἀξιόλογα περιστατικά του, ἀφοῦ γενικότερα εἶναι ἐλλειμματική καί ἀπό ἄλλες ἀπόψεις.² Οὔτε ἀπό τήν ἱστοριογραφία πού ἀφορᾷ στίς γειτονικές περιοχές τοῦ Πωγωνίου, τοῦ Ζαγορίου, τῶν Γρεβενῶν καί τοῦ Βοΐου, τῶν ὁποίων τό παρελθόν πιθανότατα εἶχε πολλές ὁμοιότητες μέ τό παρελθόν τῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας, μποροῦν νά συναχθοῦν ἀναγωγικῶς βάσιμα ἱστορικά συμπεράσματα γιά τήν ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας, διότι καί γιά τίς ἀντίστοιχες τοπικές ἱστορίες δέν ὑπάρχουν ἱκανοποιητικές συνθετικές μελέτες.

2. Οἱ τίτλοι τῶν βιβλίων καί τῶν ἄρθρων πού συγκροτοῦν τήν βιβλιογραφία τῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας δέν εἶναι λίγοι. Τά κείμενά τους ἀναφέρονται τά περισσότερα σέ θέματα σύγχρονα πρός τήν γραφή τους καί λίγα μόνον στό παρελθόν, τοπικῶς δέ ἀναφέρονται ἄλλα σέ ὅλη τήν ἐπαρχία καί ἄλλα σέ κάποιον οἰκισμό της ἐκάστοτε.

Μεταξύ τῶν συντακτῶν τῶν κειμένων αὐτῶν, ἀξιολογότεροι μποροῦν νά θεωρηθοῦν, μέ κριτήρια τίς γνώσεις τους γιά τήν ἐπαρχία καί τήν πρωτοτυπία

1. Βλ. Χ. Γκοῦτος, Ἡ ἱστορία τῆς περιοχῆς τῆς Κόνιτσας. Τό νέο βιβλίο τοῦ κ. Ἱ. Λυμπερόπουλου, περιοδ. Κόνιτσα, τχ. 95/2000 = Δελτίον τῆς Ἠπειρωτικῆς Ἑταιρείας, τχ. 264/2000.

2. Βλ. Μ. Κοκολάκης, Τό ὕστερο Γιαννιώτικο πασαλίκι, 1992 11 ἐπ. Ἡ διατριβή αὐτή προάγει σημαντικά τήν ἐπιστημονική γνώση ἐπί τοῦ ἀντικειμένου της, τό ὁποῖο φωτίζει πολὺπλευρα.

ή/καί τήν ποσότητα - έκταση τῶν κειμένων τους, οἱ ἀναφερόμενοι ἀκολουθῶς κατά χρονολογική σειρά (σέ παρενθέσεις σημειώνονται οἱ χρονολογίες τῶν δημοσιευμάτων τους): Ὁ Γάλλος πρόξενος Πουκεβίλ καί ὁ ἄγγλος τοπογράφος συνταγματάρχης Λήκ, οἱ ὁποῖοι ἐπισκέφθηκαν τήν έπαρχία γύρω στό 1810, ὁ Κοσμάς Θεσπρωτός (1831), ὁ ὁποῖος διετέλεσε δάσκαλος στήν Κόνιτσα κατά τά έτη 1824-1832, ὁ Παναγιώτης Ἀραβαντινός (1856, 1866), λόγιος, καταγόμενος ἀπό τήν Πάργα, ὁ Ἰωάννης Λαμπρίδης (1870-1889), ἰατρός, καταγόμενος ἀπό τά Σουδενά,³ ὁ Ἄ. Γονιός (1874), καταγόμενος ἀπό τά Σουδενά, ὁ Α. Baldacci (1896), Ἰταλός βοτανολόγος, ὁ Βασ. Τζαλόπουλος (1911-1913), ἰατρός ἀπό τήν Μόλιστα,⁴ ὁ Χαρ. Ρεμπέλης (1929), δάσκαλος ἀπό τήν Βούρμπιανη, ὁ Εὐριπίδης Σούρλας (1929-1990), εκπαιδευτικός ἀπό τήν Πυρσόγιαννη, ὁ Κων. Στεργιόπουλος (1934), εκπαιδευτικός, ὁ Γεώργιος Παῖσιος (1935-1970), ἱερέας ἀπό Χιονιάδες,⁵ ὁ Ἀναστάσιος Εὐθυμίου (1952-1999), ἐπιμελής ἱστοριοδίφης, ὠρολογοποιός, ἀπό τήν Βούρμπιανη⁶, ὁ Σταῦρος Γκατσόπουλος (1960-1980), δάσκαλος ἀπό τόν Πωγωνίσκο,⁷ ὁ Ἰ. Λυμπερόπουλος (1962 κ.έ.), δικηγόρος καί λογοτέχνης ἀπό τήν Κόνιτσα,⁸ ὁ Χαρίλαος Γκοῦτος (1962 κ.έ.), δικηγόρος καί πανεπιστημιακός ἀπό τό Γάνναδιό,⁹ ὁ Εὐάγγελος Δημητριάδης (1974 κ.έ.), πανεπιστημιακός ἀπό τήν Θεσσαλονίκη, ὁ Διονύσιος Τάτσης (1980 κ.έ.), ἱερέας καί δάσκαλος ἀπό τό Ἀσημοχώρι, ὁ Βασ. Νιτσιάκος (1987 κ.έ.), πανεπιστημιακός ἀπό τήν Ἀετομηλίτσα, καί ὁ Σωτ. Τουφίδης, κοσμηματοποιός ἀπό τό Μεσοβούνι.

Ἐκτός ἀπό τά δημοσιεύματα πού ἀφοροῦν γενικά στήν έπαρχία τῆς Κόνιτσας, στήν βιβλιογραφία της προστέθηκαν κατά τά τελευταῖα 30 έτη κάμποσα βιβλία πού ἀφοροῦν εἰδικά στήν πόλη τῆς Κόνιτσας ἢ στά ἐξῆς χωριά της: Μόλιστα, Πουρνιά, Ἐλεύθερο, Κεράσοβο, Φούρκα, Καστάνιανη, Κάντσικο, Ζέρμα, Ἀετομηλίτσα, Λυκόρραχη, Βούρμπιανη, Ὁξυά, Ἀσημοχώρι, Χιονιάδες, Πυρσόγιαννη.¹⁰

Στά τοπικά περιοδικά έντυπα, ἀνήκουν ἀφ' ἑνός οἱ έφημερίδες καί ένα περιοδικό πού ἀφοροῦν σέ ὅλη τήν έπαρχία, δηλαδή οἱ έφημερίδες «Ἀῶος» (1913-

3. Για τίς πηγές καί γιά τήν ἀξιοπιστία τῶν έργων τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ καί τοῦ Ἰ. Λαμπρίδης, βλ. Α. Βρανούσης, Χρονικά τῆς μεσαιωνικῆς καί τουρκοκρατούμενης Ἠπείρου, 1962 131, 160, 211-215.

4. Βλ. κατωτ. §10.

5. Βιογραφικά του στοιχεῖα βλ. εἰς Κόνιτσα, τχ. 33/1982.

6. Βιογραφικά του στοιχεῖα βλ. εἰς Κόνιτσα, τχ. 66/1996 καί 87/1999.

7. Βιογραφικά του στοιχεῖα βλ. εἰς Κόνιτσα, τχ. 47-48/1983.

8. Βιογραφικά του στοιχεῖα βλ. εἰς Κόνιτσα, τχ. 102/2002 καί 70/1996

9. Βιογραφικά του στοιχεῖα βλ. εἰς Who's who, 1992· έκδ. Μέτρον 116.

10. Στό Σπουδαστήριο Λαογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, τηροῦνται οἱ συλλογές λαογραφικοῦ ὕλικου πού καταρτίστηκαν μετά τό 1967 ἀπό φοιτητές καταγόμενους ἀπό τήν έπαρχία τῆς Κόνιτσας καί πού ἀφοροῦν στά ἐξῆς χωριά της: Πουρνιά, Πάδες, Γοργοπόταμος, Ἀετομηλίτσα, Μολυβδοσκέλαστο, Ἡλιόρραχη, Πυρσόγιαννη, Κλειδωνιά, Γανναδιό,

1960 κατά διαστήματα), «Κόνιτσα» (1914-1915), «Κατῆς» (1915)¹¹ καί τό περιοδικό «Κόνιτσα» (περίοδος α' 1962-1973, περίοδος β' 1980-1984, περίοδος γ' 1985 κ.έ.), ἀφ' ἑτέρου δέ τά ἐξῆς περιοδικά πού ἀφοροῦν σέ ὀρισμένα χωριά καί πού ἐκδόθηκαν κατά τήν τελευταία τριακονταετία: «Ἀσημοχώρι», «Ἀρμολοῖ» (ἀφορᾷ στήν Πυρσόγιαννη), «Κεράσοβο», «Ἀετομηλίτσα», «Ἀσημοχωρίτικα», «Ἐκ Χιονιάδων», «Ἀμάραντος».

3. Γιά τήν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, κυριότερες διαγνωστικές πηγές τῆς ἱστορίας τῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας εἶναι οἱ ἐξῆς: α) τά ἔγγραφα καί οἱ ἐπιγραφές πού δημοσίευσαν κυρίως οἱ: Εὐρ. Σούρλας, Γ. Παῖσιος, Ἄν. Εὐθυμίου, Στ. Γκατσόπουλος καί Δ. Τάτσης, καθώς καί τά σχετικά ἔγγραφα πού παραμένουν ἀδημοσίευτα σέ ἀρχεῖα δημόσια, δημοτικά, ἐκκλησιαστικά ἢ ἰδιωτικά, β) τά σωζόμενα ἢ τεκμαιρόμενα κτίσματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὅπως ναοί, σπίτια, γεφύρια, βρύσες κ.λπ, γ) τά τοπωνύμια, δ) τά ἔντυπα πού περιέχουν σχετικές πληροφορίες ἐλεγχόμενες ὡς ἀξιόπιστες, ε) ἡ προφορική παράδοση, ἐφ' ὅσον κρίνεται ὡς ἀξιόπιστη, στ) τά πορίσματα τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας γιά τήν τουρκοκρατία γενικά, ὅπου αὐτή ὑπῆρξε, καί γιά τά συμβάντα κατ' αὐτήν στίς γειτονικές περιοχές εἰδικότερα.

4. Σέ τοῦτο τό περίγραμμα ἱστορίας τῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας, ἀναλύονται συνοπτικά οἱ συντελεσθεῖσες στόν χῶρο της πολιτικές, οἰκονομικές καί κοινωνικές ἐξελίξεις κατά τήν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας, ἀφοῦ πρῶτα ἐκτεθοῦν ἐν ὀλίγοις τά κυριότερα γεγονότα πού γνωρίζομε ὅτι συνέβησαν στόν χῶρο αὐτόν κατά τούς ἀρχαίους καί τούς βυζαντινοὺς χρόνους.

Ἡ προκειμένη ἐξιστόρηση βασίσθηκε στίς πιό ἀξιόπιστες πληροφορίες καί κρίσεις πού ἐπισήμανα μελετῶντας ἕνα πλῆθος σχετικῶν δημοσιευμάτων, τά ὁποῖα ἔχω συλλέξει σποραδικά μετά τό 1960. Ἐρεύνησα κυρίως γιά δημοσιεύματα πού ἀφοροῦν ἄμεσα στήν τουρκοκρατούμενη ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας· ἐκεῖνα ἀπό αὐτά πού δέν ἔχουν ἀκόμη ἐντοπισθεῖ οὔτε ἀπό ἄλλους (δέν εἶναι πολλά μᾶλλον) ἢ πού δέν μπόρεσα νά τά προσεγγίσω (εἶναι ἐλάχιστα) ὑποθέτω ὅτι δέν περιέχουν ἄγνωστες σημαντικές πληροφορίες. Ἐπί πλέον, χρησιμοποίησα τήν ἱστοριογραφία πού ἀφορᾷ εἴτε εἰδικῶς στίς γειτονικές ἐπαρχίες, εἴτε γενικῶς στήν Ἡπειρο καί στήν Ἀλβανία, εἴτε γενικότερα στήν τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα καί στό ὀθωμανικό κράτος, προκειμένου νά συνδέσω τήν ἐξεταζόμενη ἐδῶ τοπική ἱστορία μέ τήν ἱστορία τῆς Ἡπείρου καί τῆς Ἑλλάδας, ἀλλά καί νά ἐπιβεβαιώσω ἢ νά συμπληρώσω, συγκριτικά καί ἀναλογικά, ὀρισμένα ἀπό τά μαρτυρούμενα στίς πηγές τοπικά περιστατικά καί νά ἐρμηνεύσω γεγονότα, θεσμούς, λέξεις κ.λπ. πού μνημονεύονται μέ ἀσάφειες στίς τοπικές πηγές.

Πεκλάρι, Παλιοσέλι καί Δίστρατο (βλ. Κόνιτσα, τχ. 40-41/1983 καί 33/1982).

11. Γι' αὐτές τίς τρεῖς ἐφημερίδες, βλ. *Τάκης Παπαδημούλης*, Ἡ Κόνιτσα πού ἔφυγε, 1972 95, 22.

Θέλω νά ἐλπίζω ὅτι τό περίγραμμα τοῦτο εἶναι δυνατόν: πρῶτον, νά ἀποτελέσει ἐνδιαφέρον ἀνάγνωσμα γιά ἐκείνους πού ἀναζητοῦν συνοπτική τεκμηριωμένη πληροφόρηση γιά τό παρελθόν τῆς έπαρχίας τῆς Κόνιτσας, δεύτερον, νά χρησιμεύσει πολύπλευρα ὡς βοήθημα σέ «ἐρασιτέχνες» ἱστορικούς πρὸς ἐξέταση εἰδικῶν θεμάτων τῆς έπαρχίας (ὅπως εἶναι ἡ ἱστορία κάποιου χωριοῦ τῆς) καί τρίτον, νά συντελέσει μέ τό ὕλικό του, ὥστε ἡ γενική ἱστοριογραφία γιά τήν Ἠπειρο, ἀφ' ἐνός νά αὐξήσει καί νά βελτιώσει τίς ἀναφορές τῆς στήν έπαρχία τῆς Κόνιτσας, οἱ ὁποῖες μέχρι τώρα εἶναι λιτές καί ἀσύμμετρες, συγκριτικά πρὸς ἐκεῖνες πού ἐγίναν γιά τίς ἄλλες περιοχές τῆς Ἠπείρου, καί ἀφ' ἑτέρου νά ἀσχοληθεῖ ἐνδελεχέστερα μέ ὀρισμένες καίριες συνιστώσες τῆς ἐποχῆς τῆς τουρκοκρατίας (οἰκισμοί, προεστοί, φορολογία, ἀγαλίκια, ληστεῖες, δερβένια, ρόλος τῶν Ἀλβανῶν κ.λπ.) καί μέ τίς ἰδιαιτερότητες πού αὐτές ἐμφάνισαν στόν χῶρο τῆς Ἠπείρου.

§2. Ἡ έπαρχία τῆς Κόνιτσας πρὸ τῆς τουρκοκρατίας

A. - Ἀρχαιότητα

1. Περίπου τό 2000 π.Χ., σέ ὄλη σχεδόν τήν Ἠπειρο, ἐγκαταστάθηκαν οἱ Θεσπρωτοί. Ὑστερα ἀπό τόν 14ο ἢ τόν 13ο αἰῶνα π.Χ., στήν Πίνδο καί στόν χῶρο τοῦ σημερινοῦ νομοῦ Ἰωαννίνων, ἐγκαταστάθηκαν οἱ Μολοσσοί, προερχόμενοι ἀπό τήν Πιερία. Μέχρι τόν 4ο αἰῶνα π.Χ., οἱ Μολοσσοί κατοικοῦσαν σέ μικρές κῶμες, κοντά σέ παραποτάμιες καί σέ παραλίμνιες περιοχές. Μεταξύ τῶν φύλων τῶν λαῶν ἐκείνων, περιλαμβάνονταν: οἱ Παρωραῖοι (δηλαδή ὄρεινοί) πού κατοικοῦσαν στούς τόπους τοῦ Σμόλικα καί τοῦ Γράμμου, οἱ Τριφύλες πού κατεῖχαν τήν κοιλάδα τῆς Κόνιτσας μέχρι τήν Μολυβδοσκεπάστη (παρακάτω ἦσαν οἱ Παραναῖοι), καθὼς καί οἱ γείτονές τους Γενοαῖοι, Ὀνφαλοί, Ἐονέστες κ.λπ.¹²

Στήν τοποθεσία Τράπια τῆς Πουρνιαῆς ἢ Σταρίτσανης, πιθανῶς ὑπῆρξε ἡ θεσπρωτική κώμη Τράμπυα. Ὁ Ὀδυσσεύς, μετά ἀπό τήν ἐπάνοδό του στήν Ἰθάκη, ἀνταποκρινόμενος σέ σχετικό χρῆσμο, ἐπῆγε πλησίον τῆς Τράμπυας, ἔκαμε θυσία καί ἴδρυσε τήν κώμη Βούνειμα, μαζί μέ ἱερό-μαντεῖο· ἀκολούθως παρέμεινε στά μέρη ἐκεῖνα, συζεύχθηκε τήν βασίλισσα τῶν Θεσπρωτῶν καί πολέμησε τοὺς γειτονικούς Βρυγες.¹³

Στό πολιτειακό μόρφωμα πού εἶχαν οἱ Μολοσσοί μέ ἔδρα τήν Πασσαρώνα (ἀντιστοιχεῖ μᾶλλον στό σημερινό Γαρδίκι Ἰωαννίνων), διετέλεσαν ἡγέτες του, μεταξύ ἄλλων: ὁ Θαρύπας (420-400 π.Χ.), ὁ Νεοπτόλεμος (370-368 π.Χ.) πού

12. Ἡ βιβλιογραφία γιά στοιχεῖα τῆς ἀρχαίας ἱστορίας τῆς περιοχῆς τῆς Κόνιτσας εἶναι πενιχρή: N. Hammont, εἰς Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἠπειρος, 1997 12-62 passim, Ἀ. Ντούζουγλη, εἰς Δῆμος Κόνιτσας, Ἡ έπαρχία Κόνιτσας στό χῶρο καί στό χρόνο, 1996 11 ἐπ., Γιάννης Λυμπερόπουλος, Κόνιτσα. Ἱστορία καί πολιτισμός, 2000 5-19, 32-36, Φ. Πέτσας/Γ. Σαραλῆς, Ἀρίστη καί Δυτικό Ζαγόρι, 1982 43-62, Σ. Γκατσόπουλος, Κόνιτσα, τχ 15-16/1962.

13. Ἰ. Λυμπερόπουλος, Ἠπ. Ἔστια, 1980 209 ἐπ.

εἶχε κόρη τὴν Ὀλυμπιάδα, ὁ ἀδελφός τῆς Ἀλέξανδρος (343-330 π.Χ.), ἡ Ὀλυμπιάδα (331-319 π.Χ.) καὶ ὁ Πύρρος (297-272 π.Χ.). Τὴν ἐποχὴ τοῦ Πύρρου κτίσθηκαν τὰ κάστρα τῆς Κόνιτσας, τῆς Ἀρτσιίστας καὶ τῆς Μεσογέφυρας.

Τὸ 168 π.Χ. οἱ Ῥωμαῖοι κατέστρεψαν 70 πόλεις τῆς Ἠπείρου καὶ ἐκτόπισαν ἀπὸ ἐκεῖ στὴν Ἰταλία 150.000 κατοίκους ὡς σκλάβους τους. Ἐκτοτε, στίς ὄρεινές διόδους ὀργανώθηκαν ἔνοπλα φυλάκια πού λέγονταν *praesidia armata*: ὁ Ἰ. Λυμπερόπουλος ὑποθέτει ὅτι ἀπὸ αὐτὰ προῆλθαν τὰ ὀνόματα τῶν χωριῶν Μπριάζα (Δίστρατο) καὶ Ἄρματα.¹⁴

Ἀπὸ τὸν 1ον μέχρι τὸν 4ο αἰῶνα μ.Χ. ἢ καὶ ἀργότερα, στὴν Παλαιογορίτσα τῆς Κόνιτσας ὑπῆρχε μεγάλη ἀγρέπαυλη, ἡ ὁποία ἀνῆκε στὸν ἐκάστοτε «συνηπειρώτη» πού ἐκμεταλλευόταν μεγάλο τμῆμα τῆς περιοχῆς αὐτῆς (*latifudio*).

2. Οἱ ἀρχαιολόγοι ἀνίχνευσαν στὴν κοιλάδα τοῦ Ἀώου στοιχεῖα ἀνθρώπινων δραστηριοτήτων, κυρίως τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ σιδήρου καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, στὴν δὲ χαράδρα τοῦ Βοῖδομάτη στοιχεῖα τῆς ἀνώτερης παλαιολιθικῆς ἐποχῆς. Εἰδικότερα, βρέθηκαν τάφοι καὶ ποικίλα ἀρχαῖα ἀντικείμενα (ἀγγεῖα, πίθοι, ὄπλα, κοσμήματα, νομίσματα κ.λπ.) στίς ἐξῆς τοποθεσίες τῆς κοιλάδας: Λιατοβούνι, Κλειδωνιά, Χαράδρα Ἀώου, Κάστρο τῆς Κόνιτσας, Γεωργική Σχολή, Σέρβινα, Παλαιογορίτσα, Ἡλιόρραχη, Ἀετόπετρα, Μεσογέφυρα.

Ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλες περιοχές τῆς ἐπαρχίας ἔχουν βρεθεῖ ἀρχαῖα ἀντικείμενα ἀπὸ τοὺς κατοίκους τους, σύμφωνα μὲ ὀρισμένες γραπτές μαρτυρίες: στὴν Μόλιστα (τάφοι, περικεφαλαῖες, ἀσπίδες, ἀγγεῖα, νομίσματα),¹⁵ στὴν Πουρνιά (νόμισμα πού εἰκονίζει τὸν Δία καὶ βασιλιᾶ),¹⁶ στό Κεράσοβο (τάφοι, ρωμαϊκὸ λουτρό, ψηφιδωτά, ἀγγεῖα, νομίσματα, μεγάλη πέτρα χειρόμυλου),¹⁷ στὴν Φετόκο (τάφοι, ἀγγεῖα, νομίσματα),¹⁸ στό Δίστρατο (ὕδρια προϊστορική),¹⁹ στὸν αὐχένα τῆς Σιουσνίτσας, στὴν Βράνιστα κ.λπ.

B. - Βυζαντινοὶ χρόνοι

1. Γιά τίς ἐξελίξεις στὴν περιοχὴ τῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας κατὰ τὴν πρώιμη (330-610) καὶ τὴν μέση (610-1204) βυζαντινὴ περίοδο, οἱ εἰδικές μαρτυρίες καὶ πληροφορίες πού διαθέτομε εἶναι κυρίως οἱ ἀκόλουθες.²⁰ Ἡ ἀρχικὴ κατασκευὴ τῆς ἐκκλησίας τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρος στὴν Λιτονιάβιστα ἀνά-

14. Λυμπερόπουλος, Κόνιτσα, τχ 101/2000

15. Βλ. κατωτ. § 11 ὑπό 2.

16. Χ. Χρηστίδης, Πουρνιά Κονίτσης - Ἰωαννίνων. Τὸ χωριό μου, 1991 55.

17. Δ. Σαμαρᾶς, Κεράσοβο, 2002, 53, 67, 69, 72, 100.

18. Βλ. καὶ Χ. Τσιγκούλης / Θ. Ζιώγας / Γ. Βελλᾶς, Κάντσικο - Δροσοπηγή, 1993 28, 78.

19. Hammont, Ἠπειρος, μτφρ. Ἀ. Γιάγκα, 1971 95.

20. Βλ. Β. Παπαδοπούλου, εἰς Δῆμος Κόνιτσας, Ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας στο χωρὸ καὶ στό χρόνο, 1996 75 ἐπ., Δ. Κωνσταντίος, Ἠπ. Χρονικά, 30 (1992) 61 ἐπ.

γεται στήν παλαιοχριστιανική ἐποχή. Στήν Παλαιογορίτσα καί στήν Ἀετόπετρα ἀνιχνεύθηκαν κτηριακά συγκροτήματα μέ ἀποθηκευτικά πιθάρια.²¹ Τμήμα τῆς Μολυβδοσκεπάστης μονῆς κτίσθηκε τήν μεσοβυζαντινή ἐποχή, ὁ δέ ναός τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων στή Διπαλίτσα χρονολογεῖται τόν 11ο αἰώνα. Στήν Φούρκα ὑπῆρχαν δύο κάστρα, μᾶλλον βυζαντινά, ἓνα στήν θέση Βέργος καί ἓνα μεταγενέστερο κοντά στήν μονή Κλαδόρμης.²² Λείψανα μικρῶν παλαιῶν κάστρων σώζονται καί στά χωριά Ἀετόπετρα, Καστάνιανη καί Νικάνορας.²³

2. Κατά τούς μέσους καί τούς ὕστερους βυζαντινούς χρόνους, ἄκμαζε ἡ ἡμι-αυτόνομη τοπαρχία τοῦ Παπίγκου, ἡ ὁποία ἐκτεινόταν ἀνάμεσα στά βουνά τοῦ Παπίγκου, τοῦ Σμόλικα, τοῦ Γράμμου καί τῆς Νεμέρτσικας καί ἔδρευε στό Ρεῦνικο, πλησίον τῆς Ἀρτσίστας.²⁴ Γειτονική πρός αὐτήν ἦταν ἡ τοπαρχία τῆς Λυβίσδας ἢ Λειψίστας, στήν ὁποία ὑπάγονταν οἱ περιοχές γύρω ἀπό τήν νεότερη Ἀνασελίτσα (στήν σημερινή Νεάπολη), μᾶλλον δέ καί οἱ περιοχές τοῦ Βουρκοπόταμου καί τοῦ Σαραντάπορου.²⁵

Οἱ τοπαρχίες τοῦ Παπίγκου καί τῆς Λυβίσδας, μαζί μέ τίς περιοχές τῆς Κορούσας (Κορυσᾶς), τῆς Κολώνιας καί τῆς Κλεισούρας τῆς Πρεμετῆς, κατά τά ἔτη 1326-1328 τουλάχιστον, συγκροτοῦσαν τό κεφαλατίκιο τῶν Βελεγράδων, δηλαδή τήν διοικητική περιφέρεια τοῦ Μπερατιοῦ. Διοικητής του ἦταν ὁ πρωτοβεστιάριος Ἀνδρόνικος Κομνηνός Παλαιολόγος, ὁ ὁποῖος τελοῦσε ὑπό τόν αὐτοκράτορα Ἀνδρόνικο Παλαιολόγο. Αὐτός ὁ διοικητής ἴδρυσε τότε τρεῖς μικρές μονές, μία πλησίον τοῦ Λεσκοβικίου καί δύο στήν περιοχή τῆς Λυβίσδας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία κτίσθηκε στήν Σέλτση, πιθανῶς στό σημερινό χωριό Ὁξυά ἢ στήν Φετόκο, ἡ δέ ἄλλη στήν κοιλάδα τῆς Σιουπόστιανης τῆς Μόλιστας.²⁶ Τήν ἴδια ἐποχή ἀνακαινίσθηκε ἡ Μολυβδοσκεπάστη μονή.²⁷

Ἡ κοιλάδα τῆς Καραμουρατιᾶς (γύρω στήν Μεσογέφυρα), ἀπό τόν 13ο αἰώ-

21. Ἀ. Ντούζουγλη, δ.π. 27, 31, 41

22. Δ. Μακρῆς, Φούρκα, 1972 20. Στό κάστρο τῆς Κόνιτσας ὑπῆρχαν Φράγκοι τῶν σταυροφοριῶν (Ἡπ. Ἑστία, 1954 592).

23. Κ. Στεργιόπουλος, Ἡπ. Χρονικά, 1937 213, Ἡπ. Χρονικά, 1938 152, Χ. Γκάσιος, Ἱστορία τῆς Καστάνιανης Κονίτσης, 1971 8.

24. Π. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἠλείρου, 1856 τ. Α 154-155, τ. Β 124-125, ὁ ἴδιος, Περιγραφή τῆς Ἠλείρου, τ. Γ' 1964 68, 177, Ἰ. Λαμπρίδης, Ἠπειρωτικά μελετήματα, 1993 τχ. Η' 1889 25-26, Λ. Βρανούσης, Χρονικά... Ἠλείρου, 1962 181-184.

25. Π. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἠλείρου, τ. Β' 97, 95, Β. Παπαδοπούλου, δ.π. 79.

26. Δ. Ζακυνθινός, Ἀνέκδοτον βυζαντινόν κτιτορικόν ἐκ Βορείου Ἠλείρου, Ἑπετ. Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν, 1938 (Δ') 277 ἐπ. Γιά τήν μονή στήν Μόλιστα, βλ. κατωτ. § 11 ὑπό 3. Ἡ μονή στήν Σέλτση ἦταν ἀφιερωμένη στόν ἅγιο Νικόλαο, ὅπως εἶναι καί ἡ κεντρική ἐκκλησία τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ Ὁξυά (βλ. Ν. Παπαστεργίου - Κουκουμπάνη, Ὁξυά. Τό χωριό μου, 1987 79).

27. Β. Παπαδοπούλου, δ.π. 79 ἐπ.

να τουλάχιστον μέχρι τόν 17ο, ἄκμαζε οἰκονομικά καί πληθυσμιακά. Ὁ Ἰ. Λαμπρίδης παρέδωσε σχετικῶς τά ἀκόλουθα: Λέγεται ὅτι ἡ περιοχή αὐτή προόδευσε ὕστερα ἀπό τήν ἐγκατάσταση σ' αὐτήν «πολιτικῶν καί ἐκκλησιαστικῶν ἀρχῶν ὑφ' ἑνός τῶν Ἀνδρονίκων (1319, 1335, 1339), προαγαγόντος δῆθεν καί τήν αὐτόθι ἐπισκοπήν Πωγωνιανῆς εἰς ἀρχιεπισκοπήν, καθιερώσαντος δέ ἡ καί ἐνισχύσαντος», πλησίον τῆς Μολυβδοσκεπάστης μονῆς, μηνιαία ἐμποροπανήγυρη, ἡ ὁποία εἶχε καθιερωθεῖ ἀπό τό 1092 κατά μία πληροφορία. Οἱ κάτοικοι, ἀσχολοῦνταν μέ τό ἐμπόριο, τήν κτηνοτροφία, τήν σηροτροφία καί τήν ὑφαντουργία. Στήν κυρίως Διπαλίτσα κατοικοῦσαν οἱ ἄρχοντες καί οἱ τιμαριούχοι, ἐνῶ στήν γειτονική Μεσαριά ὑπῆρχαν μεγάλα βυρσοδεψεῖα καί κατοικοῦσαν οἱ ἔμποροι καί οἱ ἐργάτες. Χιλιάδες περιοίκων, καθῶς καί καραβάνια ἀπό τήν Εὐρώπη, ἐπισκέπτονταν τήν ἐμποροπανήγυρη. Μέχρι τό 1635 περίπου, ἡ Διπαλίτσα, ἡ Μεσαριά, ἡ Ὑψηλοτέρα, ἡ Ἀβαρίτσανη καί ἡ Βαλοβίστα εἶχαν 12.000 οἰκογένειες, 74 ἐκκλησίες καί 43 βρύσες, ἡ δέ Ὀστανίτσα εἶχε 800 οἰκογένειες καί 42 βυζαντινές ἐκκλησίες.²⁸

3. Ἀπό τόν 11ο αἰῶνα ἡ βυζαντινή κυριαρχία στήν Ἀλβανία καί στήν Ἠπειρο ἄρχισε νά ἐξασθενεῖ,²⁹ ἐξαιτίας τῆς διείσδυσης ἐκεῖ Νορμανδῶν καί Ἑνετῶν. Στόν βορρᾶ ἐπικράτησε ὁ καθολικισμός καί ἰδρύθηκε ἡ ἡγεμονία τοῦ Ἄρβανου, στήν ὁποία οἱ βυζαντινοί ἀναγνώρισαν ἀνεξαρτησία τόν 13ο αἰῶνα γιά νά κάμψουν τήν ἐπιθετικότητα τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ Παλαιά Ἠπειρος ἀνεξαρτητοποιήθηκε ἔπειτα ἀπό τήν ἄλωση τῆς Πόλης ἀπό τοὺς λατίνους σταυροφόρους (1204). Ἀπό τό 1215 ἡ ἡγεμονία της μετασηματίσθηκε καί ἀποτέλεσε τήν αὐτοκρατορία τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλά ἀπό τό 1246 περιορίσθηκε στά ἀρχικά της περίπου σύνορα καί ὀνομάσθηκε Δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου. Κατά τά ἔτη 1313-1345, οἱ βυζαντινοί ἦλθαν ἀπό τά βόρεια καί ἐπανέκτησαν τήν περιοχή τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας. Ἐκτοτε, μέ τήν θέληση τῶν Σέρβων κατακτητῶν καί τοῦ Κατακουζηνοῦ, ὁμάδες Ἀλβανῶν, μέ ἡγέτες τοὺς φυλάρχους τους, μετακινήθηκαν ἀπό τά βόρεια, ἐγκατεστάθηκαν στήν Κολώνια καί ἀπό ἐκεῖ λεηλατοῦσαν τίς γειτονικές περιοχές, χωρίς ὁ Κατακουζηνός νά μπορεῖ νά τίς προστατεύσει ὅταν βρισκόταν ἐδῶ.³⁰

Λόγω τῶν ἐσωτερικῶν διενέξεων τόσο τῶν βυζαντινῶν ἡγεμόνων ὅσο καί τῶν Ἀλβανῶν φυλάρχων, ὁ σέρβος Στέφανος Δουσάν (1345-1355) βρῆκε εὐκαιρία νά διευρύνει τό βασίλειό του πρός τήν Ἀλβανία, τήν Ἠπειρο, τήν Θεσσα-

28. Ἰ. Λαμπρίδης, *Περί Καραμουρατίας καί Καραμουρατάτων*, εἰς *Εἶρ. Ἀσωπίου, Ἀττικόν ἡμερολόγιον*, 1888 (τ. 22) 115 ἐπ., ὁ ἴδιος, *Ἠπειρωτικά μελετήματα*, 1993 τχ Ζ' 1889 52, 55-57, 63.

29. Γιά τίς σχετικές ἐξελίξεις, βλ. *M. Vickers*, *Οἱ Ἀλβανοί*, 1997 23-24, *D. Nicol*, εἰς *Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἠπειρος*, 1997 198-216, *A. Ducellier*, εἰς *Τά Ἱστορικά*, 1986 19 ἐπ.

30. *Λαμπρίδης*, εἰς *Ἀττικόν ἡμερολόγιον* 1888 120, *Π. Αραβαντινός*, *Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου*, 1856 τ. Α' 129-130, ὁ ἴδιος, *Περιγραφή τῆς Ἠπείρου*, τ. Β. 1966 104.

λία και την Ἀκαρνανία και ευνόησε την ἐγκατάσταση Ἀλβανῶν στήν Β. Ἡπειρο, μέ συνέπεια πολλοί Ἡπειρώτες νά ἐκπατριστοῦν.³¹ Σημαντικότερες μετακινήσεις Ἀλβανῶν στήν Ἡπειρο, στήν Θεσσαλία και ἀκολουθῶς στήν νότια Ἑλλάδα ἔγιναν μετά τόν θάνατο τοῦ Δουσάν, ἕξ αἰτίας και τῆς προέλασης τῶν Τούρκων στήν Β. Ἀλβανία. Οἱ Ἀλβανοί ἴδρυσαν ἡγεμονία τους στήν Ἄρτα και στήν Αἰτωλία και ἀντιμάχονταν τό δεσποτάτο τῶν Ἰωαννίνων, τό ὁποῖο κατά τά ἔτη 1367-1384 διοικοῦσε ὁ Θωμᾶς Πρελοῦμπος.³²

Ἐνας ἐκ τῶν Ἀλβανῶν φυλάρχων τῆς Κολώνιας, γιά νά ἰσχυροποιήσει και νά αὐξήσει τήν ἐξουσία του, ἐπισκέφθηκε στήν Μακεδονία τόν Τούρκο στρατάρχη, τό 1380, ἔγινε μουσουλμάνος μέ τό ὄνομα Ἰσαήμ (Τζαήμ), ἐπέστρεψε μέ ἄρκετό στρατό και μέ ἕναν ἱμάμη στήν τοπαρχία του και, μετά τήν διεύρυνσή της, ἐγκαταστάθηκε στό Λαχανόκαστρο. Τότε ἐξισλαμίσθηκαν και λίγοι ἄλλοι Ἀλβανοί φύλαρχοι, ὁ δέ γιός του ἔκτισε τζαμί στό Λεσκοβίκι. Ὁ Ἰσαήμ βοήθησε τόν Θωμᾶ Πρελοῦμπο νά ἀπωθήσει τούς Ἀλβανούς ἀπό τό Πωγώνι (1382), ἀλλά ἔπειτα ἐπιχείρησε νά ἐπεκταθεῖ πρὸς τό Ρεῦνίκο και τή Βελλᾶ, γι' αὐτό ὁ Θωμᾶς ὀχύρωσε τήν Ἀρτσιστα, τήν Κόνιτσα, τά Σουδενά, τήν Βήσσανη κ.λπ. Τό 1399 οἱ Παπιγκινοί βοήθησαν τόν δεσπότη τῆς Ἡπείρου στήν καταδίωξη τῶν Ἀλβανῶν πρὸς τήν Δίβρα. Ἦδη ὁμως ἀπό τό 1389 τό δεσποτάτο διατελοῦσε οὐσιαστικά ὑπό τήν προστασία τῶν Τούρκων.³³

§3. Οἰκονομία, κάτοικοι, οἰκισμοί

A. -Οἰκονομία

1. Τό ὀθωμανικό κράτος ἀρχικά ἔλαβε εὐνοϊκά μέτρα γιά τούς ἀγρότες· οἱ φόροι γι' αὐτούς ἦσαν ἠπιότεροι ἀκόμη και ἀπό ἐκείνους τῆς Δ. Εὐρώπης. Ὅμως, μετά τό 1550 τό ὀθωμανικό κράτος ἄρχισε νά παρακμάζει, κυρίως ἐπειδή ἔπαυσε πλέον νά ἀποκομίζει εἰσοδήματα μέ νέες ἐδαφικές κατακτήσεις και ἐπειδή ἡ οἰκονομία του ἐξαρτήθηκε ἀπό τήν εὐρωπαϊκή, ἰδίως μέ τά ἐμπορικά προνόμια πού παραχώρησε σέ εὐρωπαϊκά κράτη. Τόν 17ο αἰῶνα, ἐπειδή σέ διεθνές ἐπίπεδο αὐξή-

31. Τό 1346 οἱ Σέρβοι τοῦ Δουσάν προξένησαν ἀφόρητα δεινά στήν Ἡπειρο, «οὐδέν μέσον παραλείψαντες πρὸς διαφθοράν και ἐρήμωσιν τῆς γῆς ἐκείνης, ἦν ἐπί ταῖς ἄλλαις μάστιξι συγχρόνως τήν ἐπεσκέφθη και λιμός ἀπροσδόκητος, ὅστις κατέστησεν ἔρημα τά μεσογειότερα μέρη τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων, ὧν οἱ κάτοικοι, στερούμενοι και τῆς ἐλαχίστης τροφῆς, ἐκόντες ἐφευγον και μετέβαινον εἰς τά παράλια (...) και προσέφερον τήν δούλωσιν των» σέ ἐμφανιζόμενα ἐκεῖ πλοῖα (Π. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία... Α' 131).

32. Βλ. σημ. 29.

33. Γιά τά παραπάνω, βλ. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία... Α 145, 154, ὁ ἴδιος Περιγραφή... Β' 115-117, 123, Λαμπρίδης, εἰς Ἀττικόν ἡμερολόγιον, 1888 121, 123, ὁ ἴδιος, Ἡπειρ. μελετήματα, τχ. Ζ' 1889 29-32, 40, Φ. Πουκεβίλ, Ταξίδι στήν Ἑλλάδα. Ἡπειρος, ἐκδ. Τολίδη 1994 89, Μ. Κοκολάκης, Τό ὕστερο Γιαννιώτικο πασαλίκι, 1992 113.

θηκαν σημαντικά οί τιμές και ή ζήτηση τῶν δημητριακῶν και τοῦ βαμβακιού, τό κράτος εὐνόησε τήν τσιφλικοποίηση πολλῶν περιοχῶν, μέ συνέπεια νά αὐξηθεῖ ή ἀγροτική παραγωγή (προτιμήθηκαν νέα προϊόντα, ὅπως τό καλαμπόκι και τό βαμβάκι)· οί ἀλλαγές αὐτές ὠφέλησαν τούς μεγαλογαιοκτήμονες (τσιφλικάδες) και τήν δημόσια οἰκονομία, ἀλλά ἔβλαψαν τούς ἀγρότες, διότι οί κρατικές ἀρχές ἀδιαφοροῦσαν γιά τήν ἐκμετάλλευση τῶν ἀγροτῶν ἀπό τούς τσιφλικάδες· γι' αὐτό πολλοί ἀγρότες ἐπαναστάτησαν ἢ ἔφυγαν στά βουνά ἢ στό ἐξωτερικό. Ἡ ἀγροτική ἀνάπτυξη συνετέλεσε στήν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου, τῶν μεταφορῶν και τῆς βιοτεχνίας, μέ τήν συμβολή κυρίως τῶν Ἑλλήνων, ἰδίως μετά τήν σύναψη τῶν συνθηκῶν τοῦ Πασσάροβιτς (1718) και τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ (1774). Τόν 18ο και τόν 19ο αἰώνα ή ὀθωμανική οἰκονομία ἐξασθένησε, ἐξ αἰτίας κυρίως τῶν δυσμενῶν ἐπιδράσεων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ βιομηχανικοῦ καπιταλισμοῦ.³⁴

2. Παρόμοια ἦταν ή ἐξέλιξη τῆς οἰκονομίας και στήν Ἡπειρο.³⁵ Οἱ ὄρεσίβιοι πορίζονταν τά πρὸς τό ζῆν μέ τήν γεωργία, τήν κτηνοτροφία, τήν οἰκοτεχνία, τό κνήγι και τήν ἀλιεία στά ποτάμια. Κάμποσοι ἄνδρες ἀσκοῦσαν τεχνικά ἐπαγγέλματα (μερικοί ἦσαν πλανόδιοι) ἢ ἀσχολοῦνταν μέ τίς μεταφορές ἢ μέ τό ἐμπόριο. Ἡ γεωργοκτηνοτροφική παραγωγή προοριζόταν κυρίως γιά αὐτοκατανάλωση, ἀφοῦ ἄλλωστε, ἀκόμη και ἂν μπορούσε νά αὐξηθεῖ, ή μεταφορά τῶν προϊόντων στά ἐμπορικά κέντρα ἦταν δύσκολη, ἰδίως ἐπειδή αὐτά συνήθως βρισκόνταν μακριά. Οἱ περισσότερες συναλλαγές γίνονταν στίς ἐμποροπανηγύρεις (παζάρια).³⁶ Μεγάλα ποίμνια ἐκμεταλλεύονταν κυρίως οἱ νομάδες βλάχοι.³⁷

Ὑστερα ἀπό τήν τσιφλικοποίηση τῶν περισσοτέρων πεδινῶν περιοχῶν τῆς Ἡπείρου μετά τό 1630 και ἰδίως τόν 18ο αἰώνα, ή ἀγροτική παραγωγή ἐν πολ-

34. Γιά τά παραπάνω, βλ. Ἡ. Νικολόπουλος, Κοινωνικοοικονομικές δομές και πολιτικοί θεσμοί στήν τουρκοκρατία. Τά Θεσσαλικά Ἀμπελάκια (1770-1820), 1987, 98-117, 281-317, ὅπου και ή προγενέστερη βιβλιογραφία, Ν. Μουζέλης, Νεοελληνική κοινωνία: Ὁψεις ἀνάπτυξης, 1978 17-30.

35. Βλ. Γκ. Ἄρς, Ἡ Ἀλβανία και ή Ἡπειρος στά τέλη τοῦ ΙΗ' και στίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰώνα, 1994 33-39, 51-68, 136-181, 297, Α. Wace / Μ. Thompson, Οἱ νομάδες τῶν Βαλκανίων, 1989 71-83, 223-224, Ν. Βερνίκος / Σ. Δασκαλοπούλου, Στίς ἀπαρχές τῆς νεοελληνικῆς ιδεολογίας, 1999 83 ἐπ., Εὐ. Δημητριάδης, Γιάννενα, 1993 18 ἐπ., Κοκολάκης, ὁ.π. 31-38. Γιά τό Ζαγόρι, βλ. Γ. Παπαγεωργίου, Οἰκονομικοί και κοινωνικοί μηχανισμοί στόν ὄρεινό χῶρο. Ζαγόρι, 1995 48-69, 85-108. Γιά τό Μέτσοβο, βλ. Β. Ρόκου, εἰς Δῆμος Ἰωαννίνων, Ἡπειρος, 1987 271 ἐπ. Γιά τό Σούλι, βλ. Β. Ψιμούλη, Τά Ἱστορικά, τχ 24-25 (1996) 16-28.

36. Ἐβδομαδιαῖες ἀγορές γίνονταν τόν 19ο αἰώνα σέ πόλεις και σέ κεφαλοχώρια, ἀλλά και σέ μικρά χωριά: Κ. Κρανάτσης, Ἡπ. Χρονικά, 1997 334.

37. Ἡ ἀποψη ὅτι οἱ ὄρεσίβιοι ἀσχολοῦνταν κυρίως μέ τήν κτηνοτροφία δέν εἶναι ἀκριβής, ἰδίως στίς περιπτώσεις πού τά κτηνοτροφικά προϊόντα δέν μπορούσαν νά ἐμπορευματοποιηθοῦν ἐπειδή πλησίον τοῦ τόπου παραγωγῆς τους δέν ὑπῆρχαν ἐμπορικά κέντρα και μάλιστα ἐφ' ὅσον ἦσαν κτηνοτροφικές και οἱ γειτονικές περιοχές. Βλ. σχετικῶς εἰς: Δῆμος Κόνιτσας, Ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας στό χῶρο και στό χρόνο, 1996 σελ. 63 ἐπ. (Ρ. Halstead), σελ. 11-16 (Ἄ. Ντούζουγλη).

λοῖς ἐμπορευματοποιήθηκε, καλλιεργήθηκαν νέα προϊόντα, ἡ οἰκοτεχνία ἐξελίχθηκε σέ βιοτεχνία σέ κάμποσες περιοχές (Μέτσοβο, Συρράκο, Μοσχόπολη κ.λπ.), ἀναπτύχθηκαν καί οἱ ἐμπορικές σχέσεις, ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, καθιερώθηκαν νέες ἐμποροπανηγύρεις, τά Γιάννενα ἔγιναν τό κυριότερο ἐμπορικό κέντρο στόν ἑλληνικό χῶρο μετά τήν Θεσσαλονίκη· ὕστερα ἀπό τό 1750 οἱ εἰσαγωγές καί οἱ ἐξαγωγές γίνονταν ὄχι διά τοῦ Δυρραχίου, ἀλλά διά τῆς Σαγιάδας καί τῆς Θεσσαλονίκης. Παράλληλα ὁμως τό εἰσόδημα τῶν ἀγροτῶν μειώθηκε, ἐπειδή ἡ φορολογία αὐξήθηκε καί ἐπειδή ἕνα μέρος τοῦ εἰσοδήματος τους, σέ πολλές περιπτώσεις, τό ἔπαιρναν οἱ τσιφλικάδες, οἱ «προστάτες» καί οἱ ληστές.

Τόν 19ο αἰώνα, ἀκόμη καί ἐπί Ἀλῆ πασᾶ, ἡ Ἠπειρος βρέθηκε σέ οἰκονομική καθυστέρηση. Οἱ περιστάσεις ἦσαν δυσμενεῖς γιά τούς ἀγρότες (μέ ἐξαίρεση τούς βλάχους κτηνοτρόφους), τήν βιοτεχνία καί τό ἐμπόριο, γι' αὐτό ἡ μετανάστευση ἐντάθηκε· πάντως, ἡ μετανάστευση ἀπέφερε συνάλλαγμα στά χωριά τῶν μεταναστῶν.

3. Ἡ οἰκονομική ἀκμή πού ἐπιτεύχθηκε στήν κοιλάδα τῆς Καραμουρατιᾶς ἀπό τόν 13ο αἰώνα μέχρι τό 1635 τουλάχιστον, κατά τά ἀναφερθέντα στήν §2 ὑπό Β2, πιθανότατα ἐπηρέασε κατά τήν ἴδια ἐποχή καί τόν ὑπόλοιπο χῶρο τοῦ καζᾶ τῆς Κόνιτσας.³⁸ Τόν 17ο καί τόν 18ο αἰώνα, σέ κάποιες περιόδους τουλάχιστον, λειτούργησαν μικρές ἐμποροπανηγύρεις στήν Διπαλίτσα (μέχρι τό 1792), στήν Κόνιτσα, στήν Σαμαρίνα, στήν Μόλιστα, στήν Φετόκο. Ἐπίσης λειτούργησαν ταμπακόμυλοι στήν Διπαλίτσα, στήν Μόλιστα καί στό Ἀσημοχώρι.³⁹ Κάτοικοι τῆς Κόνιτσας ἀσχολοῦνταν μέ τήν βυρσοδεψία καί τήν γουνοποιῖα.

Ὅμως, ὁ καζᾶς δέν μπόρεσε νά ἀναπτυχθεῖ οἰκονομικά, γιὰτί μετά τό 1740 κυρίως οἱ τσιφλικάδες, οἱ «προστάτες» καί οἱ ληστές ἀπομυζοῦσαν τά εἰσοδήματα καί δέν ἔκαναν ἐπενδύσεις στήν περιοχή. Γύρω στό 1810, ὁ Πουκεβίλ παρατήρησε τά ἑξῆς: οἱ κάτοικοι τοῦ καζᾶ δέν εἶναι φιλόπονοι, ἀφίνουν ἀκαλλιέργητα πολλά χωράφια λόγω ἐλλείψεως ἐργατικῶν χεριῶν, παράγουν σιτάρι, καλαμπόκι, λινάρι, κρασί, καθώς καί μεγάλες ποσότητες καρυδιῶν καί βελανιδιῶν (ἀπό αὐτά βγάζουν λάδι γιά τήν ἐκκλησία), ἔχουν ὡς πρόσθετη οἰκονομική πηγή τό κυνήγι καί ἐξάγουν ἀπό τήν Αὐλώνα δέματα δερμάτων λαγῶν, ἀσβῶν καί ἀρκούδων.^{39α} Μετά τό 1860, τά ἐμβάσματα τῶν ταξιδεμένων βελτίωσαν τό βιοτικό ἐπίπεδο πολλῶν ἐκ τῶν κατοίκων, μερικά δέ χωριά εἰσέπρατταν μισθώματα ἀπό ξένους κτηνοτρόφους πού ἐμίσθωναν βοσκοτόπους τους.

38. Γιά τήν οἰκονομία στόν καζᾶ τῆς Κόνιτσας, κυρίως κατά τόν 19ο αἰώνα, βλ. Πουκεβίλ, Ταξίδι στήν Ἠπειρο. Τά Ἠπειρώτικα, τ.Ι 1994 167-170, Λυμπερόπουλος, Ὀρεινοί καί μεθόριοι, 1972 69-91, 121, ὁ ἴδιος, Παζαριοῦ ἀνατομή, 1971 11, 18-20, 82-89, 104, 167, Χ. Γκάσιος, Ἱστορία τῆς Καστάνιανης Κονίτσης, 1971 144-145, Χ. Ἐξαρχος, Ἡ Φούρκα τῆς Ἠπείρου, 1987 23, 464 ἐπ. 485 ἐπ., Γ. Γκοῦτος, εἰς Μολιστινά, 1983 23-30, Χ. Χρησιδης, Πουρνιά ... 203.

39. Βλ. § 17.

39α Πουκεβίλ, δ.π. 170.

B. -Κάτοικοι καί οικισμοί

1. Οί Σλάβοι πού ἐγκαταστάθηκαν στά ὄρεινά τῆς Ἡπείρου ὡς γεωργοκτηνοτρόφοι μετά ἀπό τίς στρατιωτικές ἐπιδρομές τους κατά τά ἔτη 587, 614, 830-1014, 1230, 1348-1359, μολονότι ἦσαν περισσότεροι τῶν γηγενῶν Ἑλλήνων, ἀφομοιώθηκαν σύν τῷ χρόνῳ πρὸς ἐκείνους, μέσῳ τῶν σχετικῶν διοικητικῶν μέτρων τῶν βυζαντινῶν ἀρχῶν καί ὑπό τήν ἐπίδραση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Τά διασωθέντα σλαβικά τοπωνύμια προῆλθαν εἴτε ἀπό τούς Σλάβους πού κατοίκησαν στίς ἀντίστοιχες περιοχές τῆς Ἡπείρου, εἴτε ἀπό ἄλλους πού ἐγκαταστάθηκαν ἀργότερα σ' αὐτές, προσωρινῶς ἢ μονίμως, προερχόμενοι ἀπό τόπους στούς ὁποίους ἐχρησιμοποιοῦντο τά ἴδια τοπωνύμια.⁴⁰

Στήν ἐπαρχία τῆς Κόνιτσας, μετά τόν 10ο αἰώνα, διέμειναν, ὄχι πρόσκαιρα, οἱ ἐξῆς κυρίως κατηγορίες κατοίκων:⁴¹ α) οἱ ἑλληνόγλωσσοι ὀρθόδοξοι χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι στά χωριά τουλάχιστον ἦσαν οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν κατοίκων, γι' αὐτό ἄλλωστε διατηρήθηκε ἡ ἑλληνική γλῶσσα, β) οἱ Σλάβοι, οἱ ὁποῖοι σύν τῷ χρόνῳ ἔφυγαν ἢ ἐξελληνίσθηκαν, γ) οἱ βλάχοι, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν μᾶλλον στίς περιοχές πού κατοικοῦσαν καί πρόσφατα,⁴² δ) οἱ Ἀλβανοί καί οἱ Τεῦρκοι, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν μᾶλλον στήν Καραμουρατιά καί στήν Κόνιτσα, ὅπου συνήθως ἦσαν οἱ περισσότεροι μεταξύ τῶν κατοίκων, ε) οἱ γύφτοι, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν κυρίως στήν Καραμουρατιά.⁴³

2. Ὑστερα ἀπό τόν 10ο αἰώνα, οἱ πληθυσμιακές μετακινήσεις στό ἑλλαδικό χῶρο ἦσαν συχνές.⁴⁴ Ὅμαδες πληθυσμοῦ μετοικοῦσαν εἴτε ἀπό τά πεδινά στά ὄρεινά, εἴτε ἀπό τήν ὑπαιθρο στά βιοτεχνικά καί ἐμπορικά ἀστικά κέντρα, εἴτε ἀπό τήν ὑπαιθρο ἢ ἀπό ἀστικό κέντρο σέ ἄλλον τόπο τῆς ὑπαίθρου ἢ σέ ἄλλο ἀστικό κέντρο, εἴτε ἀπό τόν ἑλλαδικό χῶρο στό ἐξωτερικό. Αὐτές οἱ μετακινήσεις, ἰδίως ἐκεῖνες ἀπό τά πεδινά πρὸς τά ὄρεινά, αὐξήθηκαν σημαντικά τόν 14ο αἰώνα καί τήν περίοδο 1750-1850. Ἡ ἀπαγόρευση τῆς μετανάστευσης τῶν ραγιαδῶν ἀτόνησε ἤδη ἀπό τόν 16ο αἰώνα. Κυριότερες αἰτίες αὐτῶν τῶν μεταναστεύσεων ἀποτέ-

40. Βλ. J. Koder, εἰς Ἡπ. Χρονικά 1982 11 ἐπ., Μ. Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου, Οἱ Βαλκανικοί λαοί, 1992 79-82. Γιά τίς σλαβικές ἐπιδρομές στήν Ἡπειρο, βλ. εἰς Ἐκδοτική Ἀθηνῶν, Ἡπειρος, 1997 182, 183, 188, 191, 200, 211-214, Φ. Οἰκονόμου, Ἡπ. Ἑστία 1980 322.

41. Πρὸβλ. Γ. Σαρηγιάννης, Ἡπ. Ἡμερολόγιο, 1886 308 ἐπ. καί τήν ἐκεῖ βιβλιογραφία.

42. Βλ. καί Λυμπερόπουλος, Κόνιτσα, τχ 97/2001, τχ 101/2001.

43. Βλ. καί Ἀν. Εὐθυμίου, Ἡπ. Ἑστία, 1954 481.

44. Ἐ. Ἀντωνιάδου - Μπιμπίκου, εἰς Ἡ οικονομική δομή τῶν Βαλκανικῶν λαῶν (15ος - 19ος αἰώνας), 1979 191 ἐπ., Ἡ. Νικολόπουλος, δ.π. 89-97, Χ. Ἰναλτζίκ, Ἡ ὀθωμανική αὐτοκρατορία. Ἡ κλασική ἐποχή 1300-1600, 1995 195, 411-412, Α. Ducellier, Τά Ἱστορικά, 1986 19 ἐπ., Ἄρς, δ.π. 275, 295, 298, Γ. Σαρηγιάννης, εἰς Πρακτικά πρῶτου Συμποσίου Λόγου. Ὁ Λόγος γιά τό Ζαγόρι, 1986 70 ἐπ., Κ. Στεργιόπουλος, Παρατηρήσεις εἰς τήν νεωτέραν γεωγραφίαν τῆς Ἡπείρου, 1937, Ἐ. Ἀλεξιάκης, εἰς Ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας στό χῶρο καί στό χρόνο, 1996 168-170.

λεσαν: ἡ αὐξηση τῶν φορολογικῶν ὑποχρεώσεων, ἡ ἔνταση τῶν αὐθαιρεσιῶν τῶν κρατικῶν ὀργάνων ἢ τῶν τσιφλικάδων, τῶν ληστῶν κ.λπ., ἡ καταστροφή ἢ ἡ λεηλασία τοῦ τόπου κατοικίας λόγω πολέμου ἢ λόγω διέλευσης στρατοῦ ἢ ἐπιδρομῆς ληστῶν, ἡ ἐπικείμενη αὐστηρή τιμωρία τῶν κατοίκων λόγω κάποιας πραγματικῆς ἢ κατασκευασμένης παρανομίας τῶν κατοίκων, ἡ διοικητική ἐκτόπισή τους, ὁ φόβος τους γιά ἐπικείμενη τσιφλικοποίηση, ἡ ἀναζήτηση τόπου ὅπου ἡ φορολογία ἦταν ἀνύπαρκτη ἢ χαμηλή, ἡ ἀδυναμία παραμονῆς στόν τόπο τῆς κατοικίας λόγω σεισμοῦ, κατολίσθησης, ἐπιδημίας κ.λπ. Ἡ ἐγκατάλειψη τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν ἐντάθηκε κυρίως μετά τό 1750, ὅποτε ἡ φορολογία ἐφαρμόσθηκε καί ἐκεῖ συστηματικά, ἡ δέ βιοτεχνική παραγωγή ἀδυνατοῦσε νά ἀνταγωνισθεῖ τήν εὐρωπαϊκή.

Οἱ μεταναστεύοντες στά ὄρεινά, εἴτε ἐντάσσονταν σέ κάποιο ὑπάρχον ἐκεῖ χωριό ἐφ' ὅσον ὑπῆρχαν διαθέσιμα ἐδάφη, εἴτε δημιουργοῦσαν νέο οἰκισμό, συνήθως πλησίον κάποιας μονῆς,⁴⁵ ἐφ' ὅσον δέ δέν ὑπῆρχε ἐκεῖ πλησίον μονή ἔκτιζαν ἐκκλησία τους στόν νέο οἰκισμό μετά ἀπό σχετική ἄδεια.⁴⁶ Σέ κάμποσα χωριά ὑπῆρχαν θερινοί καί χειμερινοί οἰκισμοί τους. Ἡ πληροφορία τοῦ Ἰ. Λαμπρίδη ὅτι τό 1687 διατάχθηκε ἡ συνένωση τῶν μικρῶν γειτονικῶν οἰκισμῶν πρός διευκόλυνση τῆς φορολογίας⁴⁷ δέν ἔχει ἐπιβεβαιωθεῖ.

Τά σπίτια παλαιότερα ἦσαν συνήθως φτωχικά (φτιαγμένα μέ κλαδιά ἢ μέ πέτρες), ἀλλά συν τῷ χρόνῳ βελτιώθηκαν καί ἐνίστε ἔγιναν πολυτελῆ, ἰδίως μετά τό 1850.⁴⁸

Στήν Ἠπειρο ὑπῆρχαν κάμποσα χωριά ἤδη ἀπό τόν 14ο αἰῶνα καί πολύ περισσότερα ἐπί τουρκοκρατίας, ὅπως προκύπτει ἀπό τίς ἀκόλουθες μαρτυρίες. Σέ ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1319, 1321 καί 1361, μνημονεύονται τά ὀνόματα πολλῶν ἐκ τῶν χωριῶν τῶν σημερινῶν ἐπαρχιῶν Δωδώνης καί Πωγωνίου.⁴⁹ Στήν Δρόπολη τό 1431 ὑπῆρχαν τά 80 περίπου ἀπό τά σημερινά χωριά τῆς καί τό καθένα εἶχε 12-43 οἰκογένειες (συνεπῶς ἡ Δρόπολη εἶχε 8.600 ἕως 12.400 κατοίκους).⁵⁰ Στό Ζαγόρι, τόν 16ο καί τόν 17ο αἰῶνα ἐρημώθηκαν 52 οἰκισμοί του.⁵¹ Τό 1791 παρατη-

45. Βλ. Δ. Καμαρούλιας, Τά μοναστήρια τῆς Ἠπείρου, 1996, 126-128.

46. Βλ. κατωτ. § 8 ὑπό 3.

47. Ἰ. Λαμπρίδης, Ζαγοριακά, 1870 15-16.

48. Ἡ ἐξέλιξη τῆς ζαγορίσιας ἰδιωτικῆς οἰκίας χωρίσθηκε στίς ἐξῆς περιόδους: α) μέχρι τό 1650, β) μέχρι τό 1750, γ) μέχρι τό 1850, δ) μέχρι τό 1905 (Β. Χρηστίδης, εἰς Πρακτικά πρώτου Συμποσίου Λόγου. Ὁ Λόγος γιά τό Ζαγόρι, 1986 118 ἐπ.). Κάποιος πού γεννήθηκε πρό τοῦ 1820 εἶπε ὅτι παλιά στήν Ἀρτσίστα κάθε σπίτι ἦταν «μία καλύβη πανταχόθεν ἀνεμιζομένη καί δι' ἐνός φεγγίτου ἐκ τῆς στέγης ἀντί παραθύρου φωτιζομένη» (Πέτσας / Σαραλῆς, Ἀρίστη καί Δυτικό Ζαγόρι, 1982 158). Βλ. καί Λυμπερόπουλος, Ὁρεινοί καί μεθόριοι, 1972 69, 73, Εὐ. Δημητριάδης, Ἡ Μόλιστα τῆς Ἠπείρου, 1974 121-123, ὁ ἴδιος, Γιάννενα, 1993 193 ἐπ., Wace / Thompson, Οἱ νομάδες τῶν Βαλκανίων, 1989 93 ἐπ., Ἀλεξάκης, δ.π. 173 ἐπ.

49. Βλ. Π. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τ. Β 1856 304-314

50. Koder, Ἠπ. Χρονικά, 1982 29 ἐπ.

51. Βλ. Γ. Παπαγεωργίου, Οἰκονομικοί καί κοινωνικοί μηχανισμοί στόν ὄρεινό χῶρο, Ζαγόρι,

ρήθηκε ότι «εἰς τὴν Ἠπειρον εἶναι καὶ ἄλλαις πόλεις μικραῖς καὶ χώραις πολλαῖς καὶ χωρία πλῆθος».⁵²

3. Βάσει τῶν ἀμέσως παραπάνω μαρτυριῶν, μποροῦμε νὰ ὑποθέσομε ὅτι καὶ στὸν χῶρο τῆς σημερινῆς ἐπαρχίας τῆς Κόνιτσας ὑπῆρχαν πολλὰ χωριά, ἤδη ἀπὸ τὸν 14ο αἰῶνα. Τὴν πιθανότητα αὐτὴ ἐνισχύουν οἱ ἐπόμενες πληροφορίες.

Ἀπὸ τὸν 13ο τουλάχιστον αἰῶνα ἄκμαζε ἡ κοιλάδα τῆς Καραμουρατιᾶς, ὅπως εἶδαμε στὴν §2 ὑπὸ Β2. Στὴν κοιλάδα αὐτὴ καὶ στὴν περιοχή τῆς Κλειδονιάουστας, μέχρι τὸ 1662 κτίσθηκαν οἱ σωζόμενες ἐκεῖ 5 μονές καὶ 3 ἐκκλησίες τῶν χρόνων ἐκείνων, καθὼς καὶ ἄλλες πού χάθηκαν. Ἀπὸ τὸν 14ο μέχρι καὶ τὸν 18ο αἰῶνα, σὲ ἄλλους τόπους τῆς ἐπαρχίας κτίσθηκαν 17 τουλάχιστον μονές καὶ 6 τουλάχιστον ἐκκλησίες, στὴν Κόνιτσα κτίσθηκαν δύο τζαμιά (1500, 1536) καὶ πέντε τεκέδες καὶ στὴν Βούρμπιανη ἓνα τζαμί.⁵³ Τὸ 1695 ὁ Μελέτιος Γεωγράφος ἔγραψε ὅτι ἡ Κόνιτσα ἦταν τότε κώμη, ἐνῶ ἄλλοτε ἦταν πόλη.⁵⁴ Ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς μονῆς Ζάβορδας (νομὸς Γρεβενῶν), συνάγεται ὅτι ὑπῆρχαν σὲ κάποια μὲν ἀπὸ τὰ ἔτη 1534-1692 ἡ Κορτίνιστα, ἡ Μόλιστα, τὸ Κεράσοβο, ἡ Φούρκα, τὸ Κλαδόρμι (μᾶλλον ἡ μονὴ Κλαδόρμης), ἡ Λιάσκα καὶ ἡ Ζέρμα, σὲ κάποια δὲ ἀπὸ τὰ ἔτη 1693-1900 ἡ «Κόνιτσα πολιτία», οἱ Πάδες, τὸ Παλιοσέλι, τὸ Γκρισμπάνι, τὸ Ντρυσκό (ἴσως Ντέντσικο) καὶ τὸ Πλικάτι.⁵⁵

Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ σωζόμενα παλιὰ κτίσματα, ἰδίως οἰκίες, κατασκευάσθηκαν ὕστερα ἀπὸ τὸ 1860.⁵⁶ Μεταξὺ τῶν σωζομένων κτισμάτων πού κατασκευάσθηκαν πρὸ τοῦ 1800, περιλαμβάνονται: οἱ προαναφερθεῖσες μονές καὶ ἐκκλησίες, ἓνα τζαμί στὴν Κόνιτσα, λίγα παλαιὰ σπίτια στὴν Κόνιτσα, ἓνα οἶκημα στὸ Γανναδιό (1740),⁵⁷ τὸ γεφύρι τῆς Ζέρμας (1745),⁵⁸ τὸ γεφύρι τῆς Βωβούσας (1748),⁵⁹ μία βρύση στὴν Ζέρμα (1750).⁶⁰

1995 21 ἐπ. Γιά τὰ ἐρημωθέντα χωριά τῆς Ἠπείρου, βλ. καὶ Ν. Ζιάγκος, Τουρκοκρατούμενη Ἠπειρος 1974 173 ἐπ.

52. Γρ. Κωνσταντᾶς καὶ Δανιὴλ Δημητριοῦ, Γεωγραφία νεωτερικῆ, 1792 τ. Α246. Πρὸβλ. Γ. Μακρῆς / Σ. Παπαγεωργίου, Τὸ χερσαῖο δίκτυο ἐπικοινωνίας στὸ κράτος τοῦ Ἄλῃ πασᾶ Τεπελενλή, 1990 115.

53. Γιά τίς μονές καὶ τίς ἐκκλησίες, βλ. κατωτ. §8. Γιά τὰ τζαμιά καὶ τοὺς τεκέδες, βλ. Ἄν. Εὐθυμίου, Σελίδες ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς Κόνιτσας, 1997 102, 107 ἐπ., ὁ ἴδιος, Ἡ Βούρμπιανη τῆς Ἠπείρου, 1987 15, Λυμπερόπουλος, Κόνιτσα. Ἱστορία καὶ πολιτισμὸς, 2000 23, 37-41, 68.

54. Ἔτσι, Λυμπερόπουλος, ὁ.π. 40.

55. Μ.-Χ. Χατζηγιάννου, Ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῶν οἰκισμῶν στὴν περιοχή τοῦ Ἀλιάκμονα κατὰ τὴν τουρκοκρατία, 2000 205-6.

56. Π.χ. Βλ. Χ. Ἐξαρχος, Ἡ Φούρκα τῆς Ἠπείρου, 1987 449, Θ. Γκοῦτος, Γανναδιώτικα, 1986 256, Πέτσας/Σαραλῆς, Ἀρίστη καὶ Δυτικὸ Ζαγόρι 1982 165.

57. Βλ. κατωτ. §14 ὑπὸ Α2.

58. Τσιγκούλης/Ζιώγας/Βελλᾶς, Κάντσικο - Δροσοπηγή, 1993 35. Ὅμως, βλ. καὶ Β. Παπαγεωργίου/Ἄ. Πετρονώτης, εἰς Ἡ ἐπαρχία Κόνιτσας στὸ χῶρο καὶ στὸ χρόνο, 1996 239-240.

59. Κόνιτσα, τχ 38 / 1991.

60. Ἰ. Τσάγκας, Ἡπ. Ἡμερολόγιο, 1991 322.

Ἡ παράδοση ἀναφέρει ὅτι ὑπῆρχαν ἀλλὰ ἐρημώθηκαν πρὸ τοῦ 1800 τὰ ἐξῆς χωριά: ἡ Μαλνίτσα, ἡ ὁποία βρισκόταν πλησίον τῆς Καστάνιανης καὶ καταστράφηκε τὸ 1075 μαζί με τὴν μονὴ καὶ τὸ κάστρο τῆς ἀπὸ κάποιους ἐπιδρομεῖς ὡς παρόδια.⁶¹ ἓνα μεγάλο χωριὸ πλησίον τοῦ Τούρνοβου καταστράφηκε γύρω στὸ 1300 λόγῳ κατολίσθησης.⁶² τὸ Παλιοχώρι τῆς Φούρκας καταστράφηκε τὸν 15ο αἰῶνα λόγῳ ἐπιδρομῆς.⁶³ ἓνα χωριὸ κοντὰ στὸ Γκρισμπάνι ἐρημώθηκε περὶ τὸ 1550 λόγῳ τσιφλικοποίησης· ὁ τσιφλικᾶς ἔφερε ἐδῶ τοὺς κατοίκους τῆς Πλακωτῆς Θεσπρωτίας.⁶⁴ ἡ Πιστίλιαπη ἐρημώθηκε περὶ τὸ 1630.⁶⁵ ἡ Σιουπόστιανη, πλησίον τῆς Μόλιστας μέ 40 οἰκογένειες, ἐρημώθηκε, τὸ 1670 μᾶλλον, λόγῳ πανώλης ἢ λόγῳ τῆς συχνῆς διέλευσης στρατοῦ.⁶⁶ ἡ Τράπια τῆς Σταρίτσανης, μέ 300 οἰκογένειες, ἐρημώθηκε τὴν ἴδια ἐποχὴ μᾶλλον, λόγῳ τῆς πανώλης πού μετέδωσε συγχωριανὸς προερχόμενος ἀπὸ τὴν Πόλη.⁶⁷ ἡ Λιάσκα, πλησίον τῆς μονῆς Κλαδόρμης, καταστράφηκε μετὰ τὸ 1692.⁶⁸ ἡ Δοβρά, μέ 300 οἰκογένειες, πλησίον τῆς Πυξαριάς, καὶ ἡ Σέστουρη, ἐπάνω ἀπὸ τὸν Ἴσβορο, καταστράφηκαν ἀπὸ ἐπιδρομεῖς γύρω στὸ 1700,⁶⁹ ὅπως καὶ ἡ Φετόκος μέ τὸ παζαρόπουλό τῆς.⁷⁰ τὸ Ριάχοβο, πλησίον τοῦ Κερασόβου, μέ 19 οἰκογένειες, καταστράφηκε τὸ 1780.⁷¹ ἐπίσης καταστράφηκαν τὸ Ἐλευθεροχώρι Λαγκάδας ἀπὸ ληστὲς, κάποιο χωριὸ κοντὰ στὸ Ἀσημοχώρι καὶ τὰ Παλιοχώρια τῆς Στράτσιανης καὶ τῆς Ζέρμας.⁷² Ἐπί πλέον, ἡ παράδοση ἀναφέρεται σὲ περιπτώσεις συνένωσης οἰκισμῶν καὶ αὐτονόμησης μαχαλάδων.⁷³

Γιὰ τοὺς τόπους προέλευσης ἐκείνων πού μετοίκησαν ὁμαδικὰ στὴν ἐπαρ-

61. Χ. Γκάσιος, Ἱστορία τῆς Καστάνιανης Κονίτσης, 1971 8-12.

62. Χ. Ρεμπέλης, Κονιτσιώτικα, 1953 162.

63. Δ. Μακρῆς, Φούρκα, 1978 12.

64. Δ. Μπόγδος, Τὸ χωριὸ Ἐλεύθερο, 2000 17 ἐπ.

65. Παπαστεργίου - Κουκουμπάνης, Ὁξυά. Τὸ χωριὸ μου, 1987 15-17.

66. Βλ. κατωτ. §13 ὑπὸ Α3.

67. Γ. Παπαβασιλειάδης, εἰς Κόνιτσα, τχ 46/ 1966.

68. Κ. Στεργιόπουλος, Ἠπ. Χρονικά 1937 210 - 1. Κατὰ τὸν Πουκεβίλ (Ταξίδι στὴν Ἑλλάδα. Μακεδονία Θεσσαλία, ἐκδ. Τολίδη 1995 53), ἀνάμεσα στὸν Σμόλικα καὶ τὴν Κιάφα, ὑπῆρχε ἄλλοτε ἀνθηρὸ χωριὸ.

69. Ἄν Εὐθυμίου, Ἠπ. Ἑστία, 1961 521, ὁ ἴδιος, Ἡ Βούρμπιανη τῆς Ἠπείρου, 1987 23, Στεργιόπουλος, Ἠπ. Χρονικά 1937 24 2.

70. Β. Δημάρατος / Ν. Ρεμπέλης, Ἱστορία τῆς Βούρμπιανης, 1996 61.

71. Στεργιόπουλος, Ἠπ. Χρονικά, 1937 216, Ἠπ. Χρονικά 1938 168, Δ. Σαμαρᾶς, Κιράσοβο, 2002 67 ἐπ.

72. Στεργιόπουλος, Ἠπ. Χρονικά, 1937 243, Ἠπ. Χρονικά, 1938 154.

73. Βλ. Κοκολάκης, δ.π. 219, 214, 215, 221-3, 278. Ἡ Πυρσόγιαννη, κατὰ τὴν παράδοση, προῆλθε ἀπὸ τὴν συνένωση τριῶν οἰκισμῶν πού εἶχαν 56 οἰκογένειες, περὶ τὸ 1600 (Β. Βετσόπουλος, Τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ χωριοῦ μου Πυρσόγιαννης Ἠπείρου, 1968, χφο, σελ. 3, 5α).

χία τῆς Κόνιτσας κατά περιόδους, οἱ πληροφορίες εἶναι λίγες: Χριστιανοί τῆς Καραμουρατιᾶς μετοίκησαν τό 1687 στήν Κόνιτσα, πιθανῶς καί σέ χωριά τῆς· κάτοικοι τοῦ Σκαμνελιοῦ Ζαγορίου κατέφυγαν στήν Μόλιστα πρό τοῦ 1750· λόγω τῆς καταστροφῆς τῆς Μοσχόπολης (1769), 70 οἰκογένειές τῆς ἐγκατατάθηκαν στό Λούψικο.⁷⁴

4. Ὁ Πουκεβίλ, γύρω στό 1810, ὑπολόγισε τόν πληθυσμό τῆς Κόνιτσας καί τῶν 30 χωριῶν τῆς σέ 20.000 κατοίκους, ἐκ τῶν ὁποίων μωαμεθανοί ἦσαν τό 1/4 τό πολύ, καί ἀναφέρει ὅτι ἡ Κόνιτσα εἶχε 600 οἰκογένειες, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότερες ἀπό τίς μισές ἦσαν μωαμεθανικές.⁷⁵ Σέ σχετικά φερμάνια, διαβάζομε ὅτι ὁ Ἰσβορος τό 1794 καί τό 1805 εἶχε ἀντιστοίχως 98 καί 99 οἰκογένειες, τό δέ Κεράσοβο τό 1833 εἶχε 20 οἰκογένειες.⁷⁶ Τό 1878 ὑπολογίσθηκε ὅτι στόν καζᾶ, ὁ ὁποῖος εἶχε 70 χωριά, κατοικοῦσαν Ἕλληνες 20.000, Ἀλβανοί 13.000, βλάχοι 7.000 καί στήν Κόνιτσα χριστιανοί 4.000 καί μωαμεθανοί 3.000.⁷⁷ Κατ' ἄλλη ἐκδοχή τοῦ 1887, στίς 39 «κῶμες» τοῦ καζᾶ ὑπῆρχαν 3.717 οἰκογένειες, 18.575 κάτοικοι, 35 σχολεῖα καί 981 μαθητές.⁷⁸ Τό 1894 ὑπολογίσθηκε ὅτι οἱ κάτοικοι στήν Κόνιτσα ἦταν 7.000 (οἱ μισοί μωαμεθανοί) καί στό Πεκλάρι 700, οἱ δέ οἰκογένειές στή Ζέλιστα ἦταν 70, στό Γκρισμπάνι 100, στό Παλιοσέλι 250 καί στίς Πάδες 300.⁷⁹

Στόν παρακάτω πίνακα, ἀπεικονίζεται ὁ πληθυσμός πού ὑπῆρχε στήν Κόνιτσα καί σέ 42 χωριά τῆς κατά τά ἔτη 1846 καί 1874. Ὡς πηγές χρησιμοποιοῦνται, ἀφ' ἑνός ἡ ἀπογραφή τοῦ 1846, ὅπως ἀποδόθηκε ἀπό τόν Π. Ἀραβαντινό,⁸⁰ καί ἀφ' ἑτέρου ἡ σχετική ἐκθεση τῆς ἐπισκοπῆς Βελλᾶς καί Κονίτσης πού συντάχθηκε μᾶλλον τό 1874.⁸¹ Κατά τόν ὀρθότερο ὑπολογισμό, κάθε οἰκογένεια τοῦ καζᾶ εἶχε τό 1846 ἑπτὰ μέλη, τό 1880 ἕξ μέλη καί τό 1895 5,5 μέλη.⁸²

74. Βλ. ἀντιστοίχως: § 6 ὑπό Γ1, § 14 ὑπό Α2, Πουκεβίλ, Ταξίδι στήν Ἑλλάδα. Τά Ἠπειρωτικά, 1994 169.

75. Πουκεβίλ, δ.π. 170, 160.

76. Βλ. ἀντιστοίχως: Κόνιτσα, τχ 1 καί 5/1980, Σ. Φωτιάδης (ἐπιμέλεια), Κεράσοβο, 1975 9.

77. Βλ. Δ. Ζῶτος Μολοσσός, Δρομολόγιον τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, 1878 45. Ὁμοίως, Ν. Σχινᾶς, Ὀδοιπορικά σημειώσεις Μακεδονίας, Ἠπείρου, νέας ὀριοθετικῆς γραμμῆς καί Θεσσαλίας, 1886 225-6 (καί Κόνιτσα, τχ 102/2002).

78. Γ. Χασιώτης, Διατριβαί καί ὑπομνήματα περί Ἠπείρου, 1879 80-89.

79. Ἐφημ. Φωνή τῆς Ἠπείρου, 11.2.1894. Γιά τήν Μόλιστα, βλ. κατωτ. §14 ὑπό Α3.

80. Π. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, τ.Β. 1856 339-341, 367. Βλ. καί Κοκολάκης, δ.π. 324.

81. Βλ. Ἐπετηρίς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἠπειρωτικοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου, 1875 190-192. Ἡ ἴδια ἐκθεση χρησιμοποιήθηκε στό βιβλίο τοῦ Ὑπουργείου Στρατιωτικῶν «Ὀδοιπορικά Ἠπείρου καί Θεσσαλίας» 1880 102-3, ὅπου ὁμως οἱ ἀριθμοί τῶν οἰκογενειῶν μετετράπησαν σέ ἀριθμούς ἀτόμων (γιά κάθε οἰκογένεια, ἕξ ἀτομα)..

82. Κοκολάκης, δ.π. 354-360.